
SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY

Antické tradice v českém umění.

Antika a česká kultura. Praha 1978.

Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva. Praha 1981, 1994.

Bažant, J.: Umění českého středověku a antika. Praha 2000.

Borecký a kol.: Antická kultura. Praha 1961.

Bouzek, J., Ondřejová, I.: Periklovo Řecko. Praha 1989.

Bouzek, J., Hošek, R.: Antické Černomoří. Praha 1978.

Burian, J., Oliva, P.: Civilizace starověkého Středomoří. Praha 19 Praha 1982.84.

Canfora, L.: Dějiny řecké literatury. Praha 2001.

Conte, G.B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003.

Curtius, E.R.: Evropská kultura a latinský středověk. Praha 1998.

Češka, J.: Zánik antického světa. Praha 2000.

Encyklopedie antiky. Praha 1973.

Grant, M.: Klasické Řecko. Praha 1999.

Grant, M.: Dějiny antického Říma. Praha 1998.

Hošek, R., Marek, V.: Řím Marka Aurelia. Praha 1990.

Hošek, R.: Země bohů a lidí. Pohledy do řeckého dávnověku. Praha 1972.

Hošek, R.: Náboženství antického Řecka. Praha 2004.

Kerényi, K.: **Mytologie Řeků.** I,II. Praha 1996, 1998.

Kolář, A.: Vztahy evropské kultury k antice. Praha 1929.

Kraft, H.: Slovník starokřesťanské literatury. Kostelní Vydří 2005.

Ludvíkovský, J.: Antika, Čechy a evropská tradice. Brno 2002.

Novotný, A.: Biblický slovník. Praha 1992.

Slovník antické kultury. Praha 1974.

Slovník spisovatelů. Řecko. Praha 1975.

Slovník latinských spisovatelů. Praha 2004.

Slovník řecko-římské mytologie a kultury. Praha 1993.

Spunar, P.: Kultura středověku. Praha 1995.

Stehlíková, E.: Antické divadlo. Praha 2005.

Šteflíčková, J.: Antika v krásné próze. Soupis knih. Brno 1983.

Vernant, J.P.: Řecký člověk a jeho svět. Praha 2005.

Vidman, L.: Od Olympu k Pantheonu. Praha 1997.

Zamarovský, V.: Bohové a hrdinové antických bájí. Praha 2000.

Doporučená literatura:

Keprtová, Jana: Římané a Evropa. Praha 2005.

Pros, Josef: Latinitas viva I. Učební texty latinského jazyka pro gymnázia. Boskovice 1998.

Conte, G.B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003.

Curtius, E.R.: Evropská kultura a latinský středověk. Praha 1998.

Barandovská-Frank, Věra: Latina jako mezinárodní jazyk. Dobřichovice 1995.

Vossen, Carl: Mutter Latein und ihre Töchter. Frankfurt am Main 1972.

Urbanová, Daniela – Blažek, Václav: Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písma. Brno 2008.

VÝVOJ LATINSKÉHO JAZYKA

- nejlépe doloženým jazykem staré Itálie, s nejvyšším počtem dochovaných nálezů
 - latina původně **jazykem kmene Latinů**, obývají nevelkou oblast zvanou **Latium** při dolním toku Tiberu
 - na severozápadě sousedili s Etrusky a Falisky, na severovýchodě se Sabiny
 - hlavními centry Latinů byl Řím, Lavinium, Tibur, Praeneste, Tusculum, Ardea, Aricia a Lanuvium
 - pod pojmem **lingua latina** se již od antiky rozumí především jazyk města Říma
 - výsadní postavení Říma dalo vznik také slovu **Romanus**, které postupně nahradilo již existující starší slovo **Latinus**
 - historie latinského jazyka úzce souvisí s politickým a kulturním vývojem Říma – spolu s římskou mocí upevnila své pozice i latina
 - jazykem **obyvatel římské říše** == **romanizace**, přičemž ve východní části převládá řečtina
 - kolem přelomu letopočtu mizí nejprve z oficiální nápisné dokumentace ostatní jazyky, dobře dokumentované v 7.-4. st. př. n. l., postupně zanikají
 - v pozdní antice jazykem **katolické církve** /*liturgická latina*/ a **středověké Evropy** /diplomatickým, literárním, do latiny se překládají i díla národních jazyků/
 - za renesance **jazykem intelektuálů**
-
- **dělna římského písemnictví:**
 - vlastnímu období římské literatury předchází **období protohistorické latiny**
 - **doba archaická** – od počátku umělecké literatury v pol. 3. st. př. po Cicerona /80. léta 1. st. př./
 - **doba klasická** – „zlatá“ – od působení Cicerona po smrt Augusta
 - **doba stříbrná** – Livius – první desetiletí 2. st. n.l., důležité, že se neustrnulo na napodobování Ciceronova slohu
 - **doba „měděná“** – od Hadriana /117/ po konec starověku
-
- **období protohistorické latiny**
 - od prvních písemných dokladů do počátků římského uměleckého písemnictví ve 3. st. př.
 - hl. nápisné pozůstatky
 - horní hranicí asi předěl 8./7. st. př., kdy došlo k převzetí písma (přes Etrusky od Řeků)
 - standardním souborem a edicí latinských nálezů je **Corpus inscriptionum Latinarum**, který vychází v Berlíně od r. 1862
 - archaických nálezů se dochovalo jen velmi málo – kolem 30, jen třetinu z nich tvoří souvislé nebo delší nápisy, zbylé nápisy jsou fragmentární doklady na střepích keramiky, jejich datace je často velmi problematická

 - **první písemná památka** – kol. r. 600 př.
 - **spona z Praeneste** – obsahuje souvislou větu, která v překladu znamená Marius mne udělal Numeriovi, dat. kol. r. 670-630 př.
 - **Lapis niger**

6 st. př.

komolý jehlan s archaickým nápisem – připomíná *cippus* = mezník udávající hranice polností, měst kmenů nebo jako náhrobek
nápis nalezen r. 1899 na Forum Romanum – porušený, srozumitelná jen jednotlivá slova

Urbanová-Blažek: Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písma, s. 90:

„*Cippus z Fora můžeme pokládat za svědectví o exkluzivním užívání písma v dané době velmi malou skupinou vysoce postavených osob (kněží, úředníků), kteří si tuto znalost chrání pro sebe a využívají „magickou moc“ písma pro svoje účely.*“

- **v próze** tehdy jedním z nejdůležitějších děl **Leges duodecim tabularum**
- obřadní poezie – **carmen Saliare, carmen Arvale**
- na konci doby působí první římský spisovatel Appius Claudius Caecus /konzulem 307 a 296 př./
*jako censor nechá vybudovat silnici **via Appia** z Říma do Capuy /Brundisia/ + první vodovod v Římě /**aqua Appia**/*
sepsal sborník sentencí – dochovány zlomky

- **literární období latiny – archaické období**

- snaha o vytvoření jednotného latinského jazyka XXX mnohosti dialektů v řečtině
- rozdíl ale mezi mluvenou a psanou latinou
- rozdíl mezi latinou města Říma a jiných oblastí
- rozdíl ve vyjadřování mezi chudými a bohatými, mezi vzdělanými a analfabety
- důležité si uvědomit, že latina byla původně jazykem pastevců a rolníků
- do Itálie proniká až s římským mečem == proniká i díky zakládání římských kolonií a municipií

- vzorem pro římskou literaturu jsou řecká umělecká díla

- prvními prostředníky styku Neřímané:

Řek Livius Andronicus

3. st. př.

*Řek z Tarentu; do Říma se dostal jako zajatec, propuštěn na svobodu; první římský básník; přeložil do latiny Homérovu *Odyseiu*; překládá i řecké tragédie*

Kampán Gnaeus Naevius

první římský básník svobodného původu; tragédie s látkami z římských dějin == zakladatelem římského dramatu, tzv. praetexty

vytvořil první římský epos

úspěch mají jeho komedie – volné úpravy řeckých předloh s narázkami - zachovány pouze zlomky

Ennius

239-169 př.n. l.

nejvýznamnější básník archaického období

dílo *Annales* – dějiny Říma od Aenea po současnost
dal Římu epos, který zastínila až Vergiliova Aeneida

První římská dramata

Umbert Plautus

Afričan Terentius

- vždy vedle sebe žily a navzájem se ovlivňovaly latina mluvená a latina spisovná
- o té spisovné víme prostřednictvím literárních děl, ta lidová více skrytá
- za císařství již více spisů prosycených hovorovou latinou

- **vzestup** latiny po punských válkách ve 3. st. př.
== římstí historikové přestávají psát řecky
latina je z z vedoucí pozice ve vzdělání vytlačována až Velkou francouzskou revolucí
- ústup latiny a řečtiny ve prospěch národních jazyků
- ojedinelé snahy o její zachování, např.
 - v 18. st. na pařížské Sorbonně obhajoby v latině
 - v Uhersku a Polsku latina úředním jazykem až do r. 1848
 - zůstala úředním jazykem Vatikánu
 - jedním z jazyků, do nichž předkládány zprávy Evropské unie

- ve středověku pojmána jako **mrtvý jazyk**, tj. jazyk, který již není vázán na rodilé mluvčí, ale na okruh lidí, kteří se jej musí učit
XXX
dnes mrtvý jazyk = jazyk, kterým se dnes víceméně nemluví
- **dnes** – jednacím jazykem odborníků
NE na kongresech, byť i lékařských
ANO – úředním jazykem Vatikánu

- generace našich předků
**In: Igor Lisový: Dialogy s profesorem Pavlem Olivou. Praha 2003.
s. 33**
„Profesor Salač býval obávaným examinátorem u státních zkoušek. Někteří posluchači u něho uspěli teprve na třetí pokus. Skládal jsem u něho první státní zkoušku z řečtiny, při níž jsem příliš neexceloval a pak druhou státní zkoušku z latiny. Tam mě překvapil tématem písemné části zkoušky /tzv. klauzury/. Ze zalepené obálky jsem si vytáhl lístek s názvem „de versu saturnio“. Nebylo nijak snadné podat latinsky výklad o římské přízvučné prozódii.“

- hnutí *Latinitas viva* – **snaha učit latinu jako živý jazyk** – nás na Karlově univerzitě prof. B. Moučková
- pro studenty vychází latinsky psané časopisy –

- **latinsky se vysílá i v rozhlase** – např. Rádio Vatikán (papež poprvé promluvil v rozhlase r. 1931), od r. 1966 vysílá latinsky v Bruselu společnost MEL (Melisae Emissiones Latinae),

finský rozhlas od r. 1988 vysílá *Nuntii Latini*, kdy výběr nejzajímavějších zpráv je vydáván i knižně.

- z českých dějin např. dne 15.12. 1989 bylo uveřejněno: *Gustav Husak, praesidens Cecoslovachiae, se munere abdicavit. Novam administrationem primus minister Marian Calfa formavit. Minister de rebus exteris est Jiri Dienstbier, antea diurnarius, quem a pristinis moderatoribus dissedissee bene constat.*“

- vznik i **samostatné latinské literární tvorby**

- moravský hudební skladatel a novohumanistický básník **Jan Novák** (1921-1984)

po r. 1968 odchod do exilu

zde vydává většinu svých skladeb – kantáta *Dido*, opera *Dulcitus* – 1990 uvedena i v Brně

básnická sbírka (1966 u nás) „*Suaviloquia tener liber versuum teneriorum de rebus tenerrimis*“

- **překlady knih národních literatur do latiny** – próza, ale hl. poezie

- klasický filolog, básník a překladatel **Jan Šprincl** (1917-1989)

překládá do latiny Erbena, Sládka, Vrchlického, Březinu (*Vita Latina*, ZJKF)

překlad Březinových básní vyšel jako jediný knižně v Brně r. 1983

JAK SE PSALO A ČETLO

- tzv. latinkou dodnes všichni píšeme
 - vyvinula se z řecké abecedy přes Etrusky /předtím Lýdové – Foiničané – značky na Sinajském poloostrově/
 - používána jen velká písmena – **majuskule**, malé – **minuskule** až ve 3. st. n.l.
 - **dnes** – velké písmeno na počátku věty + vlastní jména nebo jména od nich odvozená /*Latium – Latini – Latine*/
 - jednoduché, čitelné písmo, kdy každá hláska má svůj vlastní znak
 - v klasické době jen **23 písmen** – chybí J, U, Š, W. Místo J a U užíváno I a V
Dodnes se takto píše tato písmena na monumentech.
Důsledné rozlišování těchto písmen až v 17. st.
CH – neexistuje v klasické době, ve slovníku se hledá pod písmenem C
K – jen v několika málo slovech etruského původu /*Kalendae*/
Y, Z – v cizích, obvykle řeckých slovech - *gymnasium, zephyrus*, někde se uvádí, že až v době Augustově
G – mnohem častěji, zvl. ve zkratce psáno jako C. /*Gaius = C.*/
Mnohem častěji **Q, X**
 - v písmu se délka neznačí – jen v učebních textech: -
 - naše čárka nad slovem znamená slovní přízvuk /*Rōmānus*/
-

- **Klasické jazyky**
- Pojem užíván pro latinu a řečtinu
- Odvozen z latinského adjektiva *classicus* = vybraný, vynikající
- Z označení těchto jazyků, které byly vnímány jako klíčové pro evropskou kulturu, byl přenesen na pojmenování veškeré literární a umělecké produkce, která se v určitém smyslu stává povinnou a závaznou součástí kulturního kánonu dané společnosti
- Unikátní postavení v tom, že je propojujícím článkem mezi řecko-římským světem a světem středověkého a raně novověkého křesťanství == působí v několika odlišných civilizačních kontextech
- Oba jazyky, hl. latina, prošly dlouhým a složitým vývojem == archaická latina, klasická latina, vulgární latina, křesťanská latina, středověká latina, nová latina, tj. humanistická a barokní latina)
- Klíčové postavení spisovné latiny (1. st. př. – 1. st. n.l.) = doba klasické latiny, vzor stylistické i jazykové normy

Materiál na psaní

- na počátku snad používány palmové listy nebo stromové lýko
- latinské slovo *liber*, řecké slovo *byblos* označovaly původně stromové lýko

- dalším materiálem plátno (např. Egypťané popisují pruhy látky na mumiích), zmiňuje se také Livius nebo kronikář Licinius Macer, že v chrámu Monety byly nalezeny lněné knihy, knihy úředníků starších dob
- o plátnu jako psacím materiálu píše hl. římský spisovatelé – otázkou, co znají z vlastní zkušenosti a co jen přejímali
- slovo *papyrus* je neřeckého původu, koptské *papuro* = přináležející králi
psací materiál byl označován jako královský, protože byl výrobkem královských-faraonských dílen v Egyptě dílen, výroba papyru byla jeho monopolem, přnášela velký zisk
- papyrus jako rostlina roste v stojatých vodách řek a jejich ramen, nejvíce v nilské deltě; vyskytoval se také v Sýrii, Mezopotámii, dnes u Modrého Nilu v Etiopii a na Sicílii

výroba papyru

- stonek rostliny rozřezán na tenké, co možná nejširší pásy, které přeloženy přes sebe + křížem; pruhy se spojují přirozeně, bez zvláštního lepidla; obě strany listu jsou stlačeny == vyhlazeny a usušeny na slunci; nutnost odstranit všechny nerovnosti == hladítka ze slonové kosti nebo mušlí; práce mnohdy tak dokonalá, že dodnes nemožné od sebe jednotlivé pruhy rozeznat
- papyrus byl tím cennější, čím byl tenčí + hladký povrch + světlá barva
- musí být také měkký, aby se dal svinovat
- různá kvalita papyrů – popsána Pliniem
- výrobní papyru vznikají i v Římě hl. v pozdní době císařské
- obrovské papyry byly dle Pliniova úsudku nepraktické a mílo obvyklé
- dílny na papyrus dodávaly na trh NE jednotlivé kusy, ale celé balíky; z balení se pak odřezávaly celé svitky a jednotlivé listy; listy se mohly dávat na sebe – dle Plinia nebylo takto spojováno více než 20 listů
- k psaní je užívána srolovaná vnitřní strana
- vnitřní strana, jejíž vlákno je řezáno pravoúhle k lepení = nazývá se *rekto*, vnější strana se stejně nasměrovanými vlákny = *verso*
- *rekto* bývá obvykle popsáno dřív než *verso* – důležité pro datování zpráv; významné hl. pro dobu 250 př.n.l. – 400 n.l.
- tento zvyk ruší až kodex, u kterého bylo obvyklé psát na obě strany
- dlouhá trvanlivost papyru hl. díky suchému egyptskému podnebí
- hodně papyrů zachováno díky papyrové kartonáži v podobě lidského těla
- papyry i arabské, byzantské či římské doby
- papyry mimo Egypt ničí spolehlivě vlhkost
- přelomem v užití papyru dobytí Egypta Araby – mají již svůj papír
- na západě papyrus zachován déle – ještě prameny z doby Merovejců
- papyrus vyvážen == roste jeho výroba
- jde o drahý materiál, který mimo Egypt je ještě dražší

Kůže

kůže jako psací látka nemá omezenou působnost – odstraněny chlupy a vyčištěna

- kůži jako psací materiál používají všechny národy (Egyptané, Asyřané, Židé, Peršané)
 - od 3. st. př. je kůže lépe vydělávána + hladší – v Malé Asii v souvislosti s rozkvětem Pergamonu == *pergamen*
 - používána kůže z ovčí a koz – trvanlivost, hladkost, světlá barva, lze ji také stáčet, není snadno zničitelná
 - všeobecné řecké označení pro zvířecí kůži je *dipthera*, u Římanů *membrana*
 - obě slova mohou také označovat pergamen
 - nelze říci, co bylo cennější – pergamen nebo papyrus – záleží na době a místě, mění se
 - v Malé Asii na počátku 1. st. př. spíše pergamen, v Římě raného císařství je dražší papyrus
 - pergamen dříve užíván jako běžná látka, až pak jako psací materiál + jeho výroba není monopolem jedné země == víme méně o jeho výrobě
 - staré pergamenové svitky neznáme == nevíme, zda měly podobné dvě strany jako papyry
 - ale na obě strany se dá psát stejně dobře + písmo se z něj snadněji odstraňuje == *palimpsest*
- XXX
- písmo na pergamentu snadněji podléhá vlhkosti + kovový inkoust byzantské doby pergamen vyžírá == místo písmena díra
 - nelze srovnávat trvanlivost obou materiálů, as se nacházejí v odlišných podmínkách
 - papyrus i pergamen vytlačeny papírem, který v 8. st. vyroben dle čínského vzoru v Samarkandu ze lnu a konopí; na západ ho přinesli Arabové – hl. arabské a koptské texty v Egyptě

Tabulky ze dřeva

- v každodenním životě používána asi více než ostatní materiály
- často barveny na bílo, aby bylo písmo zřetelnější, nebo vyplněny štukem, který usnadňoval psaní
- tabulky často spojovány po dvou nebo více částech; provrtány na dvou nebo více místech, spojeny pruhy látky nebo řemeny == jejich formát musel být stejný == získá dvě vnitřní strany, které chráněny
- ve snaze ochránit obsah, prohlubuje se vnitřek tabulek, vzniká vnější okraj
- aby se vyryté rýhy snadněji odstranily, je už ve starověku vosk zabarvován do tmava
- takovéto voskové tabulky se nosily u sebe na poznámky (obchodníci, politici)
- jednoduché tabulky užívány hl. ve škole
- voskové tabulky a tabulky ze slonové kosti se hodily zvl. jako dopis – příjemce mohl obsah vymazat a odpovědět
- pro dějiny knihy důležité, že tyto dvoj- a vícestranné tabulky – s. 32 – jsou bezprostředním předstupněm kodexu
- dřevěné tabulky jsou v něm nahrazeny listy – v době raného císařství

Tabulky z kovu

- kovové tabulky – svitky olovené – dá se do nich snadno rýt i psát inkoustem – slouží hl. k prokletí a ke kouzelnickým formulacím
- bronzové tabulky byly s oblibou používány pro propouštění římských legionářů

Psací náčiní

- užíváno tenké stéblo
- psány jím papyry v hieratickém, démotickém, aramejském písmu i nejstarší řecké papyry
- egyptský písař nosil víc tenkých štětců v „paletě“ = úzké dřevěné prkýnko s prohlubněmi na štětce a barvu

- ve 3. st. př. se objevuje zašpičatělý rákos – *kalamus* – píše tence, problémy na přehybech papyru
- k němu patřil nůž, pemza, kterou se *kalamus* zaostřoval
- pravítko – pro udržení rovnosti psacího sloupce

- na kovové destičky se užívá *stilus* – kovové rydlo, který je na jednom konci zploštěný
- inkoust – ze sazí, vody a lepící látky; velmi dobře dochován na papyrech; černý i červený inkoust
- purpurový inkoust v císařské době užíván jen císaři
- vzácné knihy byly psány stříbrnou nebo zlatou barvou

- houba – odstraňují se jí chyby, patří k psacímu náčiní
- písař je placen dle počtu řádků + za kvalitu písma

Označení pro knihy

- Řeckové *byblos*, Římané *liber*
- otázka, zda tato slova neoznačovala původně určité látky a určité tvary
- otázka, zda těmito slovy je míněn jeden svitek

- svitek označován jako *teuchos* nebo pro větší kusy u Řeků *biblidion*, u Římanů *libellus*
- nepopsaný papyrus – jedno, jestli list nebo svitek = *chartes* – až později v římské době význam tohoto slova i jako „knih“
- podoba svitku měla svou specifickou charakteristiku = větší zavnutí písemnosti + větší počet v sobě srolovaných listů XXX „dopisy“ – jsou svinuty nebo přeloženy
- v latině tomu odpovídá slovo *volumen*

- kodex
 - protikladem k svitku
 - nemáme pro něj adekvátní řecké slovo
 - materiálem stránek kůže – lat. slovo *membrana*
 - řecké slovo *diphthera* označující zvířecí kůži později užito namísto „pergamen“

Svitek

- doložen hl. nálezy z Egypta
- zmínky antických autorů, hl. z pozdější doby (Cicero), že používán i v řecko-římském světě – zejména k vyhotovování důležitých písemností nebo k opisování knih
- zpočátku je dílo psáno bez dalšího vnitřního členění – jeho dělba na jednotlivé knihy pochází z pozdější doby. Kdyby např. Thúkydídés byl napsán na jednom jediném svitku, musel by být 80 m dlouhý, což nelze – svitek by byl moc těžký, hrozilo by větší nebezpečí poškození, problémy při psaní i jeho čtení)
- kniha měla podobu svitku, bližší podrobnosti nám nejsou známy
 - pro osudy knih ve 3. st. př. n. l. významné dobytí Egypta Alexandrem Velikým a vznik ptolemaiovské říše + přechod řecké literatury od literatury a vědy ke kritické učenosti
- Mnohdy druhořadé opisy vedou ke snaze získat originály - viz odd. Antické knihovny, nebo k jejich novému kritickému vydání
 - Délka svitků – myšlenka dělit dílo ne libovolně, ale do určitých částí s sebou souvisejících, podobného rozsahu == dělba díla na jednotlivé knihy
 - „jednoduché“ a „smíšené“ svitky
 - „jednoduché“ jsou ty, které jsou psány jedním spisovatelem nebo obsahují oddíl jeho díla
 - už ve 4. st. př. dbají spisovatelé na to, aby delší práce (např. Hérodotovy Dějiny, Homérovy eposy) dělili do obsahově uzavřených knih. Délky jednotlivých knih jsou různé, ale je tendence pro jednotlivé knihy volit svitky rozličné délky, aby 1 kniha = 1 svitek
 - Klade to požadavky na obratnost písaře

Tvar písma

- jedná se o velká písmena
- malá řecká písmena se užívají teprve ve středověku, vyvinula se z byzantské kurzívy
- ve starší rukopisech bez mezer mezi slovy – hezké na pohled, nepohodlné pro čtení
- vzhled písma podléhá také módě
- při opisování si písař musí vše propočítat, aby mu na konci psací materiál nechyběl nebo nepřebýval
- počítání řádků na předloze důležité i proto, že podle nich je písař zaplacen + otázka kvality písma
 - každá stovka řádků je na kraji označena odpovídající číslicí
 - obvykle se pro označení užívají ne číslice (100, 200 ...), ale řecká písmena (alfa, beta ...)
 - o počtu řádků často hovoří i autor na konci svého díla – Josephus Flavius „Dokončil jsem své dílo, zahrnuje 20 knih a 60 000 řádků
 - číslování umožní informaci o rozsahu knihy pro kupujícího + kontrolu celistvosti díla + orientaci v textu, citaci – to ale citovali nepřesně (např. jen Platon, O státě, max. číslo knihy)
- členění slov – v řečtině není, v latině malé mezery a tečky
- Říman i Řek musí umět při čtení text dělit
- v textu pro usnadnění čtení umístěny značky

KNIHY A KNIHOVNY V ANTICE

Jakýkoliv vhled do světa knižní kultury antického Řecka a Říma je nutně limitován velmi omezeným množstvím informací i děl, která prošla sítím staletí následujících po rozpadu římské říše i zániku její západní části, kdy mnohdy jen zmínky konkrétních jmen a názvů prací u autorů jako jsou **Aulus Gellius** (Attické noci), **Díogenés Laertios** (Životy, názory a výroky proslulých filosofů), **Plinius Starší** (Kapitoly o přírodě), **Macrobius** (Saturnálie) a dalších dávají tušit, jak velká část literární tvorby antiky nám navždy zůstane utajena.

Hospodářský rozkvět řeckých poleis v archaickém období, projevující se mj. rozsáhlou kolonizací Středomoří, Egeidy i Černomoří, s sebou přinesl i podstatné rozšíření vědomostí o okolním světě i kulturní kontakty, jež vedly následně k převzetí hláskové abecedy od Feničanů i k přijetí nového psacího materiálu – egyptského papyru (od 6. st. př.n.l.), což umožnilo a urychlilo přechod od orální literatury k literatuře psané. **Hérodotos** ve svých Dějinách k tomu poznamenává: „*Od Foiničanů, kteří přišli s Kadmem a z nichž pocházeli Gefyrští, se Řekové mnohému naučili, mimo jiné i písma, které, jak systém, dříve neznali. Nejdříve psali Řekové tak, jako všichni Foiničané, s postupem času však spolu s jazykem změnili i tvar písmen. V té době sídlili v krajinách Foiničanů z Řeků nejprve Iónové, a ti se písma od Foiničanů naučili. Používali ho s mnohými změnami a nazývali je po právu foinickým, protože je do Řecka přinesli Foiničané.*“

Moc basileů a rodové aristokracie byla nahrazována na přechodnou dobu několika generací nástupem tyranů, součástí jejichž politického programu byla mj. i prezentace vlastní osoby jako podporovatelů věd a umění.

A tak řecky píšící autor **Athénaios z Naukratidy**, žijící na přelomu 2. a 3. st., ve svém díle **Deipnosophistai (Hostina sofistů)** zmiňuje mezi sběrateli knih, kteří se tím proslavili, athénské tyranu Peisistrata nebo Polykrata ze Samu.

Na dvoře Peisistratovce Hipparcha žil kupř. básník **Lasos z Hermione**, který byl autorem prvního řeckého teoretického spisu o hudbě; básník **Anakreón**, původem z maoasijského Tea po smrti tyranu Polykrata odešel ze Samu do Athén, nebo **Símonidés z Keu**, který byl považován za nejplodnějšího řeckého lyrika.

Dle tradice **za Peisistrata došlo k vytvoření závazného textu Homérových eposů**, což dokládá mj. i **Plátón** v svém dílku **Hipparchos**, kde zmiňuje, že za Solónu nebo Peisistrata byl při Panathénajích nařízen přednes celých homérovských eposů s tím, že jejich přednes si

předávali jako štafetu jednotlivé rapsódové, když jeden začínal tam, kde ten předcházející skončil.

Aulus Gellius v *Noctes Atticae* popisuje **následné osudy Peisistratovy knihovny**, které jsou však dnes mnohými badateli zpochybňovány jako legenda. „*Tyran Peisistratos prý zavedl v Athénách jako první půjčování knih svobodných umění veřejnosti. Později už samotní Athéňané velmi snaživě zvelebovali své knihovny, dokud Xerxés, který Athény (roku 480 př.) dobyl a podpálil, nevynesl celou zásobu knih z města a neodvezl je do Persie. Mnohem později, po mnoha peripetiích, dal tyto knihy (v počtu 300) odvézt zpět do Athén král Seleukos Nikátor.*“

Peisistratova knihovna je v Attikově pojetí prezentována jako knihovna přístupná minimálně určité části veřejnosti, což v tomto období teprve velmi pozvolna se rozvíjejícího obchodu s knihami i „nástupu“ papyru jako psacího materiálu v řecky mluvícím prostoru se jeví jako dosti problematické. Pokud by platilo, že už v době před řecko-perskými válkami vznikaly menší soukromé knižní sbírky, naskýtá se otázka, zda i tyto knihy nebyly Xerxem odvezeny. V každém případě je tato historika dokladem toho, že knihy se v době války stávaly vítězem ceněnou kořistí.

Páté století př. n. l. je stoletím, v němž působili nejvýznamnější autoři dramát, byla sepsána první dějepisná díla, filosofie obrátila svou pozornost od věcí kosmických k věcem lidským a řečníci mluvené slovo povýšili na prostředek ovlivňující rozhodujícím způsobem politický život v obci. Středobodem kulturního dění v Řecku se staly Athény.

Rostoucí nároky na knižní produkci, která byla podporována zájmem jedinců i organizátorů divadelních agónů, se projevíly několikerým způsobem. Především - **knihy se staly obchodním artiklem**, který byl běžně k dostání, jak dosvědčují **narážky v Aristofanových komediích** (kupř. *Žáby*, *Ptáci*), artiklem, který byl k dostání i mimo vlastní Řecko, – příkladem může být Xenofontova zmínka z jeho spisu *Anabasis*, kde líčí, jak našel bedny s knihami v athénských lodích, jež byly vypleněny u Salmydésu v Thrákii, či vzpomínka filosofa Zénóna, zakladatele stoické filosofie, na jeho mládí, kdy mu coby malému chlapci přivážel jeho otec Mnáseás knihy sokratiků z Athén.

Knihy se staly zbožím, jež se mnohdy **prodávalo i za vysoké ceny**. Kupř. Platon spisy pythagorejského filosofa Filolaa, který žil ve 5. stol. př. v Itálii, koupil až ze Sicílie za 100 min, tj. 10 000 drachem, přičemž ovce v té době stála něco mezi 12-17 drachmami.

Jména řeckých nakladatelů, na rozdíl od římských, neznáme a způsob získání „nového“ exempláře knihy lze mnohdy jen těžko určit, poněvadž v případě jejího „rozmnožení“ byl základem opis, jedno již zda vyhotovený u nakladatele či ze soukromého zájmu rukou vlastní nebo najatého opisovače. Kupř. dramatik Euripidés si držel vlastního opisovače, otroka Kefisofona, Démostenés dle Lukiána vlastnoručně osmkrát opsál Thúkydidovy Dějiny. V každém případě, každý takovýto opis byl v jistém smyslu originálem, což kladlo mimořádné nároky jak na pečlivost a erudovanost kopisty, tak i na případnou kontrolu jeho práce.

Mezi badateli panují rozpory v tom, **jaký způsob opisování** byl obvyklejší, zda opisování podle diktátu, kdy opisovat mohlo vícero opisovačů najednou, nebo podle předlohy. Opisování podle předlohy snad bylo častější. Dokladem jsou tzv. **stichometrické značky**, které se vždy po 100 řádcích dělaly na levé okraji papyru. Spolu s celkovým číslem na konci opisu sloužily jako pomůcka k proplacení honoráře, který byl účtován za řádek.

Že se **chyby opisováním děl** z nekvalitních předloh geometrickou řadou zvyšovaly, o tom podává svědectví Plútarchos ve svých Moráliích, když píše, že „*hry Aischyla, Euripída a Sofokla byly často uváděny, ale s takovou „svobodou“ pro herce, že státník Lykurgos, působící v letech 338-325 př.n.l. v Athénách jako zákonodárce, vydal edikt, dle něž opisy tragédií těchto autorů byly uchovávány v archivu, a městský písař je měl předčítat hercům, aby měli srovnání, od kterého se nesměli odklonit*“. Tato poznámka jednak dokládá vážnost, jíž se dramata těchto tvůrců v Athénách těšila, jejich „popularitu“ u publika, ale i problémy spojené s uchováním „čistoty“ textové předlohy.

K této „kodifikaci“ dramát řeckého trojlístku i významu, který jí byl připisován, se váže **historka** zaznamenaná významným řeckým **lékařem Galénem**, dokumentující **sběratelskou vášň vládců z dynastie Ptolemaiovců**, kteří neváhali pro získání vzácných exemplářů literárních děl vynaložit velké finanční prostředky a dát všanc i svou pověst. „*Že byl tak horlivě oddán sbírání knih onen Ptolemaios /Euergetés/, o tom neméně svědčí historka o tom, jak se zachoval k Athéňanům. Dal jim jako záruku 15 talentů stříbra, půjčil si Sofokleovy, Euripidovy a Aischylovy spisy prý pouze k opisu a poté že je neporušeně vrátí. Dal je opsat na ty nejvyšší papyry, originály převzaté od Athéňanů si nechal, opisy jim poslal a rozkázal, aby si je ponechali spolu s penězi.*“

Řecký historik a zeměpisec Strabón, žijící na přelomu letopočtu, označuje spolu s Athéniem za **prvního skutečného sběratele knih Aristotela**. Již před ním se sice o některých osobnostech řeckého veřejného života hovořilo v souvislosti s jejich soukromými sbírkami (dramatik Euripidés, archon Eukleidés), ale ta Aristotelova, čítající několik set titulů,

patřila dozajista k největším a - s ohledem na široké zájmy jejího majitele - byla pravděpodobně i díky členění titulů do jednotlivých oddílů i metodicky nejpropracovanější. I z tohoto důvodu jej Strabón označil za toho, kdo „*jako první, co víme, sebral knihy a naučil egyptské krále zakládat knihovnu.*“ Sbírkky, které byly sice osobním majetkem Aristotela, ale dozajista sloužily i potřebám jeho žáků v Lykeiu, měly po filosofově smrti velmi pohnutý osud, který jen dokresluje onu dobu vášnivého sběratelství knih.

Po Aristotelově smrti převzal vedení peripatetické školy jeho žák Theofrastos, jehož závěť v plném znění zachoval Díogenés Laertios. Theofrastos **ve své závěti nestanovil jmenovitě jediného představeného školy**, nýbrž veškerý nemovitý majetek (*zahradu, sloupořadí, jakož i všechny domy při zahradě*) svěčil desetičlennému kolegiu, které „*jich budou užívat společně jako svatyně a žít vespolek jako jiní příbuzní a přátelé, jak se sluší a patří*“. Členy společenství, **Néleovi ze Sképsidy**, **byly Theofrastem odkázány všechny jeho knihy, což zahrnovalo i Theofrastovy a Aristotelovy rukopisy.**

Do čela školy byl nakonec zvolen Stratón a Néleus, zklamaný patrně ve svých ambicích, odešel zpátky do maloasijského rodného města. S sebou však vzal i jemu odkázanou knihovnu, jejíž nejcennější část tvořily právě spisy obou filosofů, Aristotela a Theofrasta. Není dodnes dostatečně objasněno, proč knihovna byla Theofrastem vyňata z jeho celkového odkazu, ani zda Néleus s sebou odnesl úplně všechny knihy. Je ale spíše pravděpodobné, že si s sebou vzal jen ty nejdůležitější. Následující představení peripatetické školy (Stratón, Lykón) hovoří ve svých testamentech o knihách, které hodlali odkázat, a lze předpokládat, že některá díla - z důvodu praktičnosti - existovala ve vícero opisech.

Po Néleově smrti se Aristotelovy esoterické spisy dostaly do nepřilíš povolovaných rukou jeho dědiců, které Strabón označuje jako „nevědomé, nevzdělané“ lidí, „*kteří je (knihy) uchovávali velmi nedbale zavřené, a když se dozvěděli, že králové z rodu Attalovců, pod něž obec spadala, se shánějí po knihách, aby je uložili do pergamské knihovny, ukryli knihy pod zem do nějaké jámy, kde utrpěly vlhkostí a byly prožrány od červů*“. Tyto události jsou některými badateli pokládány za vyfabulované, i když obsahující pravdivé jádro, a to co se týče nevybíravého způsobu získávání knih pro knihovnu pergamských vládců. Vzhledem k tomu totiž, že knihovna vznikla v dosti značném časovém odstupu od své starší „sokyně“ v Alexandrii, byly metody jejich mecenášů v honbě za knižními poklady snad ještě méně vybíravé než postupy Ptolemaiovců.

V dalším popisu osudů Aristotelovy knihovny se prameny rozcházejí. **Athénaios tvrdí, že od samotného Nélea „všechny knihy koupil náš král Ptolemaios, zvaný Filadelfos a dal je převézt z Athén a z Rhodu do naší krásné Alexandrie.“** Oproti tomu **Strabón a Plútarchos**

jako dalšího majitele uvádí Apellikona z Teu, bibliofila z Athén, žijícího v 1. st. př. n. l., jenž nechal díla, koupená za velký finanční obnos, nově opsat, ale s četnými neodbornými zásahy (včetně doplňování chybějících míst), které spíše spisům uškodily, než prospěly. Z jeho držení knihovnu, *v níž bylo nejvíce spisů Aristotelových a Theofrastových, které tehdy ještě nebyly velkému počtu lidí bezpečně známy*, jako válečnou kořist si vybral pro sebe **Sulla, když r. 86 př. n. l. dobyl Athény.** Vítězný vojevůdce spisy odvezl do Říma a **pověřil gramatika Tyrannióna jejich opravou.** Ten „*mnoho spisů opravil a opisy od něho získal Andronikos z Rhodu, jenž je vydal a opatřil je názvy, jež ta díla nesou dodnes*“. Po Sullově smrti se majitelem knihovny, kterou velmi velkoryse dával k dispozici svým známým a přátelům (viz Cicero), stal jeho syn Faustus, který však pro finanční problémy byl nucen část otcova majetku, včetně knihovny, rozprodat.

Zjevný, výše zmíněný rozpor mezi tvrzením Athénaia na straně jedné a Strabóna a Plútarcha na straně druhé je dnes badateli řešen kompromisem, kdy se mnozí přiklání k názoru, že do alexandrijské knihovny opravdu některá díla **z** původní Aristotelovy knihovny byla prodána, ale že se zřejmě nejednalo o ty nejvzácnější exempláře, tj. o Theofrastovy a Aristotelovy rukopisy, které si ponechal Néleus a následně i jeho dědicové. Ovšem pak je otázkou, zda alexandrijští vyjednaváči by mohli být tak špatně informováni či zda by se spokojili se „zbožím z druhé ruky“. Názor, že Aristotelovy esoterické práce byly vydány až Androníkem z Rhodu podporuje skutečnost, že v dílech dřívějších autorů, včetně Cicerona, nejsou na ně žádné odkazy. Snad vyšly až po r. 43 př. n. l., kdy se Cicero stal obětí proskripcí vypsaných členy druhého triumvirátu.

Obdobím rozkvětu knižní kultury je bezpochyby **éra helénismu**, symbolicky vymezená smrtí Alexandra Velikého v Babylóně roku 323 př. n. l. a bitvou u Aktia roku 31 př. n. l. Lze ji z hlediska tématu tohoto příspěvku charakterizovat

- **snahami o sumarizaci všech dostupných literárních i odborných děl,**
- **úsilím o jejich „očistu“ a kritické vydání včetně komentářů,**
- **vznikem prací zabývajících se metodikou knihovnické činnosti.**

Vojevůdci Alexandra Velikého, ujímající se jeho rozpadající se říše, velmi brzy začali vystupovat jako suverénní vládci jimi uzurpovaných území. Vůči národům, jež ovládali, vystupovali však také jako reprezentanti řecké kultury i řeckého jazyka – koiné, který se stal dorozumívacím prostředkem vzdělanců i diplomatů, překračujícím svým významem hranice Hellady. Financování a organizování staveb velkolepých památníků a chrámů, navazujících

velmi často na místní kulturní tradice, i velkorysou podporu věd, literatury a umění lze vnímat z jejich strany jako důležité prvky při propagaci vlastní osoby a při snaze o legalizaci moci nově nastupujících dynastií.

K nejslavnějším i nejvýznamnějším počínům tohoto druhu bezesporu patří **aktivity prvních tří Ptolemaiovců – Ptolemaia I. Sótéra, Ptolemaia II. Filadelfa a Ptolemaia III. Euergéta.** V nedávno založeném hlavním městě říše, Alexandrii, zbudovali **Museion**, instituci zabývající se pod ochranou Múz výzkumem všech tehdy známých oblastí vědění, k níž přináležela knihovna, která byla dána k dispozici výhradně učencům činným v Museiu, a jejíž správci i mecenáši si stanovili za cíl shromáždit veškerou dostupnou odbornou i krásnou literaturu psanou v řečtině, ale i jiných jazycích východního Středomoří.

Za **zakladatele Museia je pokládán Ptolemaios I. Sotér**, jehož pomocníkem i **inspirátorem byl řecký politik a filosof Démétrios Falérský.** Strabón v XVII. knize svých Geographika umísťuje obě instituce do výstavné **městské čtvrti Brúcheion**, kde snad měly být i součástí královského okrsku. **Z částí, které k Museiu patřily, jmenuje peripatos, exedry, které se otevíraly jednou stranou do sloupořadí, a oikos – prostor určený k shromažďování a stravování učenců.** O tom, jak vypadala knihovna, nejsou dochovány žádné přesnější zprávy. Jisté představy o jejím vzhledu poskytly až archeologické výzkumy pergamské knihovny, jejíž dochované zbytky jsou považovány za jakýsi archetyp řecké knihovny.

V otázce zakladatele knihovny existují jisté nejasnosti. Epifanios, křesťanský teolog žijící ve 4. st. n.l., ve svém díle o mírách a vahách za strůjce knihovny jednoznačně určuje Ptolemaia II. jako toho, kdo *„napsal dopisy všem panovníkům a říším světa a připojil prosby, aby se nezdráhali poslat mu knihy básníků, logografů, rétorů, sofistů, lékařů, farmaceutů, historiků a dalších.“* Jeho nástupce **Ptolemaios III.** je pak většinou spojován se založením **druhé, menší knihovny při Serapidově chrámu, tzv, Serapeiu**, která byla někdy nazývána „dcerou“ té starší a větší a byla určena pro potřeby veřejnosti.

Za otce, a nejen duchovního, té „velké“ je však považován i **Ptolemaios I. Sotér.** Toto tvrzení nachází oporu mj. v tzv. Aristeově dopise, který je sice dáván do kontextu především s překladem Pentateuchu do řečtiny, ale jehož fiktivní autor hovoří o sběratelské aktivitě Démétria Falérského, která byla ale časově pravděpodobně omezena spíše na dobu vlády zakladatele dynastie. Za jeho nástupce Ptolemaia II. totiž Démétrios upadl v nemilost a musel z Alexandrie odejít. Těžko lze tedy předpokládat, že by mu byly nákupy pro knihovnu i nadále svěřeny. Dle některých současných badatelů by založení knihovny mohlo být

připisováno Ptolemaiovi II. i proto, že Ptolemaiovci měli ve zvyku připisovat skutky zemřelého krále jeho nástupci.

Dá se říci, že velmi zajímavé, ale jinak **chronologicky zmatečné údaje** k založení knihovny poskytuje **Vitruvius** v předmluvě k VII. knize svého díla o architektuře, kde píše: *“Když attalovští králové zřídili k všeobecnému užítku znamenitou knihovnu v Pergamu, inspirováni velkým požitkem a užítkem, které poskytuje učenost, pospíšil si v bezmezné horlivosti a vědychtivé snaze i Ptolemaios a založil nemenším nákladem takovou knihovnu také v Alexandrii.”* Dobu vzniku knihoven zde tedy zaměňuje, neboť alexandrijská vznikla ve skutečnosti v 1. pol. 3. st. př. n. l., ta pergamská přibližně o sto let později.

Z výše uvedeného, ale i z citovaného výroku jasně vyplývá **napjatý vztah, který oba navzájem si konkurující panovnické rody mezi sebou měly**. Projevoval se nejen v oblasti politické, ale i v oblasti kulturní. Pergamští králové se velmi nevybíravě snažili dohnat zpoždění, které při vytváření knižního fondu měli, Ptolemaiovci naopak, dle Plinia Staršího, omezili z konkurenčních důvodů vývoz papyru do Pergamonu, což následně vedlo k častějšímu používání a zdokonalení psaní na vydělanou zvířecí kůži, pro níž se pak ujal název pergamen. Původně byla tato psací látka Řeky označována jako *diphthera*, Římany jako *membrana*.

Jedním z následků honu za knižními poklady byly i **množící se pokusy o podvodný prodej svitků i zvyšující se nedbalost ze strany opisovačů**, na což poukazuje **Galénos** ve svém spise *Commentarii in Hippocratem de natura hominum*, kdy píše: *„Dříve než vznikla království v Alexandrii a v Pergamu, jež usilovala o zisk starých knih, nebyly spisy opatřovány lživými tituly. Když pak začali brát odměnu za to, že jim (králům) přinášejí spisy nějakého starého autora, snášeli také mnohá díla lživě nadepsaná.“* Důkazem starobylosti spisů mohla být i zažloutlá barva papyru, takže jej podvodníci často pokládali na hromady obilí, kde zežloutnutím a ožráním od hlodavců získal patřičnou patinu, a tím i výhodnější finanční zhodnocení.

Ve velmi krátké době se knihovna stala **centrem plánovitě shromažďujícím veškerou knižní produkci** jak předchozí, tak i současnou, a **počet zde deponovaných spisů** vzrůstal geometrickou řadou. Již zmíněný Aristeás hovoří o 20 000 za Ptolemaia II. Filadelfa, Epifanios u téhož vládce udává počet 53 800 knih, Aulus Gellius k době Caesarova pobytu v Alexandrii zmiňuje 700 000 knih.

Byzantský učenec **Tzetzes**, který žil ve 12. st., ale při své práci čerpal z helénistických pramenů, hovoří o 400 000 *bibloi symmigeis* a 90 000 *bibloi amigeis* v hlavní knihovně. Jeho údaje jsou považovány badateli za věrohodné. Italský badatel Luciano Canforra termín ***biblos symmiges*** vysvětluje jako papyrový svitek obsahující jednu „knihu“ jednoho díla, tzn. že devět Hérodotových knih by tvořilo devět *bibloi symmigeis*. ***Biblos amiges* chápe jako svitek, na němž je napsáno jedno celé dílo.** Horst Blanck v knize „Das Buch in der Antike“ přepočítává pro lepší představu oněch devět Hérodotových knih, tedy devět svitků, na dva svazky **Teubnera**, takže se mu pak počet knih v alexandrijské knihovně z 490 000 svitků snižuje na **109 000 svazků**. Při těchto odhadech je nezbytné si uvědomit, že mnohá díla se vyskytovala v **duplikátech**, i když v kontextu starověké editace knih se vždy jednalo o originální opisy. Tyto duplikáty byly pravděpodobně umístěny **v dceřiné knihovně, v Serapeiu**, která v době svého otevření disponovala 42 800 svitky.

Údaj o 700 000 svitcích, uváděný pro dobu Caesarova pobytu v Egyptě, je v každém případě přehnaný. Nic to však nemění na tom, že knihovna v Alexandrii počtem uchovávaných děl i tematickým rozsahem vysoce převyšovala všechny ostatní *bibliothecae*, které později v Středomoří vznikaly a měly ji jako svůj vzor.

Knihy byly **získávány nákupy, opisováním, ale i nevybíravým loupením** požadovaných exemplářů, jak dosvědčují již zmíněné informace o athénských dramaticích. Lékař **Galénos** nám zanechal zprávu o tom, že král „*poručil všem plavícím se lodníkům, aby mu dováželi knihy. Ty pak dal přepsat na nový papyrus a tyto opisy dával těm panovníkům, z jejichž zemí byly k němu knihy na lodích dovezeny. Tak jim byl dán titul „ty z lodí“.*“ Totéž spojení se používalo i pro označení knih, které byly zabaveny pasažérům lodí přijíždějících do alexandrijského přístavu. Pokud měli u sebe nějaké cenné dílo, bylo jim zabaveno a nahrazeno opisem. Knihy takto získané byly pod názvem, „z lodí“, shromažďovány v stejně nazvaném oddělení knihovny, když předtím byly řádně zcatalogizovány.

Patrně mediálně nejznámější událostí vážící se k dějinám alexandrijské knihovny je její **požár**, který v mnohých filmech o Caesarovi a Kleopatře je interpretován jako totální zkáza knihovny. Došlo k němu v listopadu r. **48 př.n.l.**, když se Caesar při pronásledování Pompeia dostal až na egyptskou půdu a stal se **účastníkem boje o trůn mezi Ptolemaiem XIII. a jeho o osm let starší sestrou a manželkou Kleopatrou VII.** Caesarovy jednotky, které podporovaly Kleopatřin nárok na trůn, nebyly schopny odolat tlaku egyptských oddílů vedených Achillasem, které obsadily většinu města a ohrožovaly i královskou čtvrt' a přístav.

Caesar v obavách ze ztráty lodí „zapálil všechny ty lodě i ty, jež čekaly v loděnicích, neboť se svým hloučkem nemohl hájit tak rozlehlý prostor, a spěšně vylodil své vojáky u Faru.“ O vlastních důsledcích požáru, tj. o zapálení alexandrijské knihovny, se však **Caesar** ve svých *Commentarii de bello civili* (III, 111) nezmiňuje. Podobné mlčení zachovává i **Suetonius** v Caesarově životopise. Naopak **Seneca v díle De animi tranquillitate** (9,5) poznamenává, že „*V Alexandrii shořelo čtyřicet tisíc knih*“ bez toho, že by zmínil Caesarův podíl na události či ji nějak zařadil do přesnějšího časového rámce. **Plútarchos** v životopise diktátora je již konkrétnější, když hovoří o nebezpečí odříznutí od loďstva, které „*byl nucen od sebe odvrátit ohněm; ten se šířil od loděnic dále a zničil i známou velkou knihovnu alexandrijskou.*“ **Aulus Gellius** pak nechává shořet „*téměř 700 000 (knih); všechny však ne záměrně, ale náhodou podpálilo pomocné vojsko při plenění Alexandrie.*“ Podobné číslo uvádí i **Ammianus Marcellinus**, avšak všech 700 000 položek umísťuje do dvou knihoven v Serapeiu, které nechává shořet za Caesarova pobytu v Alexandrii.

Zprávy autorů (jako Plútarcha, Suetonia a Strabóna) dokládají, že k celkovému zničení knihovny v inkriminovanou dobu zřejmě nedošlo. Veškeré dosažitelné poznatky dotýkající se tohoto tématu shrnul naposledy ve své práci *La bibliotheca scomparsa* (německy *Die versunkene Bibliothek*) **Luciano Canforra** (vyšla v Palermu r. 1988), který dospěl k názoru, že v přístavu hořely jednak sklady s obilím, jednak sklady, v nichž bylo deponováno na 40 000 svítků papyrů určených pro vývoz. Dezinterpretací údaje o požáru papyrových svítků ve skladech v přístavu vznikla fáma o požáru alexandrijské knihovny. Ta dle Canforry byla **zničena až při rozsáhlém požáru**, jemuž padla za oběť celá královská čtvrť, **v době bojů mezi císařem Aurelianem (270-275 n.l.) a vládkyní v Palmýře Zenobií.** Během nich oblehl Aurelianus v roce 270 n.l. Alexandrii, jak dokládá Ammianus Marcellinus, aniž by však konkrétně zmínil osud knihovny.

Instituce Museia přetrvala i v následujících staletích, kdy posledním, jménem zmíněným členem akademie byl matematik Theón z Athén, otec filosofky Hypatie. Po zániku velké knihovny převzala její roli ta v Serapeiu, která snad zanikla **r. 391 n. l. při útoku křesťanských fanatiků pod vedením biskupa Theofila na Serapidův chrám.**

Členy Museia jmenoval v období helénismu vládnoucí člen dynastie Ptolemaiovců, později, když se Egypt stal římskou provincií, císař, a tito byli také těmi, kteří **dosazovali do čela knihovny správce.** Za prvních Ptolemaiovců se vždy jednalo o přední osobnosti vědy a kultury. **Jejich seznam, pokrývající dobu do pol. 2. st. př.n.l., zahrnuje Zénodota z Efesu,**

kteřý byl Ptolemaiem II. jmenován prvním představeným alexandrijské knihovny a současně i vychovatelem mladého následníka trůnu, Apollonia z Rhodu, Eratosthena z Kyrény, Aristofana Byzantského, Apollonia Eidografa, Výčet význačných osobností stojících v čele instituce a dohlížejících na její chod. **zakončuje k r. 145 př.n.l. Aristarchos ze Samothraké.** Následuje jakýsi Kydás z řad „nosičů oštěpů“, což naznačuje, že pocházel z královny osobní stráže, a několik jmen gramatiků vážících svou působnost k letům 120-80 př.n.l., kteří ale nejsou vyloženě označeni jako představení knihovny.

Správci jmenovaní v do čela knihovny v období principátu zdaleka nepocházeli z okruhu literárně či vědecky činných lidí. Funkce, která se předtím jevila být jakýmsi doživotním vyvrcholením kariéry, se nyní stala jen jedním z jejích stupínků.

Z hlediska **organizace knihovny byla nezbytná katalogizace přírůstků**, které mnohdy zahrnovaly **duplikáty děl**, potřebné pro jejich kritická vydání opatřená komentářem.

Zénodotos z Efesu byl prvním, kdo třídil knihy podle jejich obsahu – na prózu, poesii, literární a vědecké texty, jednotlivé vědecké disciplíny. K jeho činnosti lze vztáhnout Strabónovu poznámku, již výše uvedenou, že členění Aristotelovy knihovny mohlo posloužit jako následováníhodný vzor.

Jednotlivé papyrové svitky byly opatřeny štítkem se jménem autora, na němž však mnohdy chyběl název díla – jednak proto, že to nebyvalo zvykem a dílo začínalo prvními slovy textu, jednak mnohé svitky obsahovaly vícero děl, takže jejich označení by bylo složité. Svítek byl pak položen na určitou polici v abecedním pořadí autora. Toto řazení knih podle abecedního pořádku se však omezovalo pouze na první písmeno jeho jména a teprve ve 2. st. n.l. k němu byla přiřazována i písmena další.

Velmi podrobnou **bibliografii tehdy známého řeckého písemnictví** vytvořil za vlády Ptolemaia II. Filadelfa **řecký básník a učenec Kallimachos**, a to v díle o 120 knihách (rovnajících se pro představu svým rozsahem pětinasobnému obsahu Homérovy Ilias) nazvaném **Pinakés tón en pasé paideia dialampsantón kai hón synegrapsan (Katalogy vynikajících představitelů celé literatury a jejich spisů)**. Jednalo se o jakousi encyklopedii řeckých autorů a jejich děl, která se bohužel dochovala jen v poznámkách pozdějších následovníků, které nám však umožňují vytvořit si jakousi základní představu o tomto díle. Při katalogizaci uplatnil Kallimachos základní dělení na poezii a prózu, rozpracované ještě detailněji na jednotlivé skupiny (lyriku, epiku, drama, rétoriku apod.). V každé kategorii byli autoři řazení podle abecedního pořádku, následoval jejich krátký životopis a tituly jejich

prací, asi také v abecedním sledu. Tento oddíl ale patrně nezahrnoval jen název díla, ale i jeho počáteční slova a celkový počet řádků, kdy tento údaj měl dvojitý význam. Byla jím zaručena celistvost díla a podle počtu napsaných řádků byl placen i opisovač. Díky Kallimachovi tak vznikla základní pomůcka umožňující dobrou orientaci při vyhledávání žádaného autora a díla v rámci alexandrijské knihovny, i jakési vademecum tehdy existující řecké literatury.

Knihovna v Pergamonu, mladší konkurentka té alexandrijské, byla vybudována asi o 100 let později **za vlády krále Euména II.** Byla součástí královského komplexu nazývaného basileia, který se týčil na vrcholu kopce. Z důvodu nedostatku místa byla včleněna do posvátného okrsku bohyně Athény, na jejíž chrám i architektonicky navazovala. Zatímco o vzhledu knihovny v Alexandrii prakticky nic nevíme, archeologické vykopávky na pergamské akropoli odkryly mimo jiné i základy knihovny skládající se ze 4 vedle sebe umístěných místností, z nichž ta nejvýchodnější byla slavnostním sálem určeným snad k schůzkám učenců i k uchování původních autorských textů, jež byly v antice velmi vysoko ceněny. Zbylé tři místnosti byly jakýmsi skladišti knih, jejichž počet můžeme toliko odhadovat. K dispozici je jediný číselný údaj v Plútarchově životopise Marka Aurelia, kdy triumvir obdaroval královnu Kleopatru 200 000 svitky pocházejícími z pergamské knihovny. Z daného údaje tedy vyplývá, že rozsahem byla tato knihovna jednoznačně menší než její alexandrijská sokyně, není jíž však řečeno, zda se jednalo o všechny svitky knihovny nebo její podstatnou část. Je možné, že část fondů byla převezena do Říma, část mohla přejít do knihovny přínaležející k Asklepiově svatyni a odtud se dostat do knihovny založené ve 4. století v Konstantinopoli, jako „druhém Římu“ říše. Konec druhé nejproslulejší knihovny doby helénismu je zahalen v temnotách.

Zatímco v 2. pol. 3. st. př. n.l. se v oblasti východního Středomoří řečtina a řečtí umělci stávají neoddělitelnou součástí kulturního života helénistických panovnických dvorů, a v knihovnách Alexandrie a Pergamonu bylo shromážděno nesčetné množství knižních pokladů zahrnujících takřka veškerou literární produkci předcházejících staletí, Římané stojí na pomyslné startovní čáře rozvoje vlastní literatury i knižní kultury. Jejich boje s Puny jim zabezpečily mocenskou hegemonii nad západní částí Středomoří a položily základy k vybudování pozdějšího *imperium Romanum*. Takřka souběžně vedené války s makedonskými králi (Filipem V. a Perseem) a následné diplomatické zásahy v oblasti Egeidy pak podnítily a umožnily mnohem intenzivnější kulturní kontakty se světem helénské kultury.

V každém případě se pronikání nových mravů, idejí, vzorů i kultů nesetkávalo s jednoznačně kladnou reakcí senátorské aristokracie. Typickým příkladem „Starořímana“ střežícího *mores maiorum* byl **Marcus Porcius Cato**, který se ze strachu z možné duchovní zkázy starobylých římských *familiae* **zasloužil mj. i o předčasný odchod „filosofického poselstva“ v čele s Karneadem, které r. 154 př. přišlo do Říma a našlo zde své nadšené posluchače.** Nositeli nových kulturních podnětů byli nejen rétoři a filosofové, kteří zkoušeli v Římě své štěstí, ale především řecky hovořící početný domácí personál předních římských rodin. Rekrutoval se z řad válečných zajatců nebo rukojmí (např. Polybios, Tyrannios), kteří ve své vlasti mnohdy zastávali významné politické postavení a svým vzděláním a duchovním rozhledem značně převyšovali své nové pány.

Zastánci starých pořádků jen nelibě nesli fakt, že by měli být oni nebo jejich děti vzdělávání otroky – Cato Starší vyučoval svého syna sám, dokonce pro jeho potřeby sepsal i knihy. O významném přívrženci strany populárů Gaiu Mariovi Plútarchos zmiňuje, že „*se mu nedostalo vzdělání v řeckých vědách a že neužíval při ničem důležitém řečtiny, protože považoval za směšné učit se naukám, jichž učitelé byli otroky druhých lidí.*“ Jiní ctíli duchovní dědictví helénského světa, ale přísně od něj oddělovali Řeky žijící v jejich současnosti. Proto Sulla, když dobyl Athény, „*byl už svou pomstou nasycen, pronesl leccos pochvalného o starých Athéňanech a nakonec prohlásil, že tedy odpouští mnohým kvůli nepočatým a živým kvůli mrtvým.*“ I Cicero byl ve svých úsudcích, které se týkaly provinciálů, velmi opatrný. Bratru Quintovi napsal: „*Při důvěrném jednání s Řeky člověk musí být opatrný. Je jen málo lidí, kteří jsou hodni starého Řeka!*“

To, co pragmaticky uvažující Římány přitahovalo především a bylo jimi i nejsnadněji akceptováno, byla řečtina jako jazyk a řečnické umění jako základní výrazový prostředek politického života občana. **Pokroky** v této oblasti byly znatelné. Zatímco vítěz nad Samnity L. Postumius Metellus r. 282 př. prý vzbudil svými jazykovými prohrěšky ještě u Tarentánů posměch, o sto padesát let později P. Licinius Crassus Mucianus, konzul na r. 131 př., již hovořil plyně pěti řeckými dialekty.

Potřebné znalosti řeckého jazyka mohly být nabyty studiem u domácího učitele, příp. následným pobytem v Athénách na některé z proslulých škol, což bylo charakteristické především pro 1. st. př., ale také četbou. První řecky psaná díla se do Říma dostala díky obchodním kontaktům s jihoitalskými řeckými městy. Opatřovali si je především příslušníci římské nobility, kteří tak pokládali základ prvním soukromým knihovnám, a dále ředitelé divadelních společností, kteří řecké předlohy i za úplatu půjčovali autorům, jako byl např. Plautus, k přepracování.

Zajímavé knižní soubory se do Města mohly dostat i **jako válečná kořist**. Prvním, kdo je v této souvislosti jmenován, je vítěz nad makedonským králem Perseem **Lucius Aemilius Paullus, který r. 168 př.** „*jako první přinesl do Říma velké množství knih*“, které věnoval svým dvěma synům. O Sullově zisku Aristotelových a Theofrastových spisů bylo již pojednáno výše. Dalším vlastníkem rozsáhlé knihovny byl **Lucius Licinius Lucullus**, jehož hlavní zdroj knižních přírůstků označil Isidor ze Sevilly slovy *e Pontica praeda*. Knihy, jež byly Lucullem získány během druhé války s pontským králem Mithridatem, byly umístěny povětšinou v jeho ville v Tusculu. Vytváření soukromých knihoven ve venkovských villách římských boháčů je totiž pro konec republiky typické (např. je tomu tak u **Sully** v Puteolách nebo u **Cicera**, který ve všech villach zřídil knihovny, tu největší ale také v Tusculu). Důvodem byla skutečnost, že byť mnozí z nich – viz Cicero – byli literárně činní, nepovažovali tuto svou aktivitu za primární oblast svých zájmů. Vázali ji k *otium* – době odpočinku, jež byla velmi často svázána právě s pobytem na venkovských statcích.

Zbytek Mithridatovy knihovny, především odborné farmakologické spisy, jež byly součástí králova soukromého majetku, získal **Gnaeus Pompeius**. Plinius Starší v *Historia naturalis* k tomu poznamenává: *Mithridates totiž při svých duševních schopnostech zajímal se též o lékařství a vyptával se na tyto věci poddaných své veliké říše; v nejtajnějších komnatách zanechal skříň se svými záznamy, výklady a výsledky. Pompeius se jí zmocnil s celou kořistí a přinesl ji do Říma a pověřil svého propuštěnce gramatika Lenaea, aby ty knihy přeložil do latiny. Tak prospěl svým vítězstvím ještě více lidskému životu než svému státu.*“ To, že spisy Pompeius nechává přeložit do latiny, je dalším důkazem praktického pohledu Římanů na svět.

Ten se ve vztahu k literatuře projevil již o pár let dříve, po zakončení třetí punské války, kdy po dobytí Kartága daroval Scipio Aemilianus ukořistěné fénické knihy spřáteleným numidským náčelníkům, do Říma odvezl jedinou – Magovu učebnici o zemědělství, která pak byla z rozhodnutí senátu přeložena do latiny.

Plútarchos v Lucullově životopisu jeho knihovnu popisuje takto: „*Pozornosti a zmínky si zaslouží jeho způsob, jak nakládal s knihami. Získal mnoho krásných rukopisů a způsob, jak jich užíval, mu přinesl ještě více slávy než to, že je měl. Jeho knihovny byly otevřeny pro všechny a do sloupových síní a studoven, které byly zřízeny hned vedle nich, měl přístup kdokoli bez omezení.*“ O vzhledu podobných soukromých knihoven se nejvíce dovídáme z **archeologických výzkumů v Pompejích a Herkulaneu**, kde v některých domech byly nalezeny pozůstatky dosvědčující existenci soukromé knihovny (např. Dům tragického básníka, Menandrov dům, dům ve IV. obvodu v Pompejích) nebo byly objeveny dokonce

zuhelnatělé zbytky papyrových svitků (Villa dei Papiri u Herkulanea), které byly identifikovány jako spisy filosofa epikurejské školy Filodema., který v letech 70-45 př. působil v Itálii (Caesarův tchán Lucius Calpurnius Piso) a v této vile nějakou dobu pobýval.

Majiteli obsáhlých knihoven na sklonku republiky byli např. Marcus Tullius Cicero a jeho bratr Quintus, Ciceronův přítel a pečlivý vydavatel většiny jeho děl Titus Pomponius Atticus, pohyhistor Marcus Terentius Varro, propuštěnec Tyrannios a další. Mnohé z těchto knihoven měly pohnutý osud, když padly za oběť politických nepokojům oné doby. Cicero byl tak nucen s pomocí Attica, jeho školených otroků Dionýsia a Menofila i propuštěnce Tyrannia postupně obnovit knihovnu kterou měl v domě v Římě a která byly vypleněna; v rámci proskripce byly zabaveny knihy i Varronovi, z nichž mnohá jeho díla byla takto definitivně ztracena.

Vybudovat si soukromou knihovnu nebylo až tak jednoduché. Sehnat nezbytné finanční prostředky nemuselo být někdy až snadné – když i Cicero, který do zajista netrpěl nouzí, píše Atticovi, aby knihy, které mu obstaral v Athénách, neprodával, že si na ně našetří. Dalším, víceméně nově vzniklým problémem, byla **bilingválnost římských knihoven** (*bibliotheca Graeca, bibliotheca Latina*). Klasická díla řeckých autorů v originále, pokud se nejednalo o nějaký specializovaný požadavek, se dala sehnat relativně snadno – šlo je opsat, koupit, půjčit od přátel, nechat si dovézt apod. S latinsky psanou literaturou, která v 1. st. nastupuje do etapy vrcholného rozkvětu, to bylo horší.

Mnoho informací na toto téma lze najít v Ciceronových dopisech příteli Attikovi nebo bratru Quintovi. Tomu Cicero píše: „*Pokud jde o doplnění tvé řecké knihovny výměnou řeckých knih a o získání latinských svazků, moc bych to chtěl dokončit, zvláště když i já z toho budu mít užitek. Ale nemám, komu bych to dal na starost; navíc knihy, které by se hodily, nejsou na prodej a zhotovit je může jen člověk zkušený a svědomitý.*“ Jindy si slavný řečník stěžuje na velké množství chyb v latinských opisech. A podobné narážky lze najít i u dalších autorů – Seneky, Strabóna. Pečlivostí opisů i kvalitní práci korektorů, zv. *anagnostae*, byla proslulá dílna Tita Pomponia Attika, kdy její pracovníci byli Corneliem Nepotem v Attikově životopise pochvalně označeni jako „*viri literatissimi*“.

Je dlouho diskutovanou otázkou, proč v Římě **první veřejná knihovna** vznikla až na sklonku republiky, když již několik staletí byly Římanům známy velké knihovny řecky hovořícího středomořského prostoru. Důvodů pro toto zpoždění by bylo možno uvést několik: pozdější vstup římské *civitas* do kulturně-politického rámce Středomoří, tradice římské výchovy, bipolaritu vztahů k světu Helénů, o níž zde již byla řeč, ale též praktické důvody

každodenního politického života. Muži hodlající „propagačně“ podpořit svou politickou kariéru se v tomto období zviditelňují spíše financováním podniků, které by jim mohly přinést podporu široké veřejnosti (divadelní představení, gladiátorské hry, závody) nebo stavbou děl, jež by navždy mohla připomínat význam jejich osoby a rodu, z něhož pocházeli.

Samotné zřízení knihovny, ať již budovy nebo knižního fondu, vyžadovalo **velké finanční náklady**. A tím to zdaleka nekončilo – muselo se počítat s placením odborného personálu, nákupem nových děl i údržbou těch dříve získaných. Velmi často tak byla knihovně do vínku udílena určitá finanční částka, z jejíž výnosů byly následné náklady hrazeny. Založení knihovny bylo tedy v každém případě počinem finančně nákladným a z hlediska jakékoli „rychlé návratnosti“ dosti diskutabilním.

ŠKOLA V ŘECKU

Charakteristika termínu „škola“

- Řecká škola vznikla z cvičiště
- Označení pro školu ze slova *gymnasion* = cvičiště, původně od *gymnos* = nahý
- Termín nezahrnuje jen cvičiště, ale i budovy kolem
 - Nepoužívá termínu *gymnasion*, ale *palaistra* = zápasíště
 - Palaistra byla středem *gymnasia* = pravouhlý dvůr pod širým nebem, kolem něj budovy
 - Dle Vitruvia má být ze všech čtyř stran obklopena sloupovými síněmi
 - V těch jsou *exedry* – polokruhové prostory s lavicemi ze tří stran síně
 - Ze čtvrté strany síně, která vedla k jihu, prostor s dvojitém sloupořadím
 - Ve středu *ēfēbeum* – shromaždiště efebů, mohlo se zde také vyučovat
 - Součástí také místnost k uchovávání písku k pěstním soubojům, s olejem, studená koupel, teplá koupel (zavedena až Římany)
- Tělesné cvičení má ve škole velký význam = příprava na válku
- V pořadí důležitosti následuje hudba, hra na nástroj, zpěv
- Hudbě je připisován velký význam – v náboženství, kultuře i při výchově (hra na ceteru působí uklidňujícím dojmem, hra na flétnu vzbuzuje city)

+

Praktické cíle:

- Sbory při náboženských slavnostech – při určitých slavnostech každá fýla staví sbor o 50 zpěvácích
- Sbory na rodinných slavnostech
- Sbory při uvádění tragédií (1 sbor = 12 členů == 3 autoři = 36 zpěváků)
- Výuka literatury – dnes je na hlavním místě XXX v antice až na místě třetím
 - hl. význam má naučit se číst a psát – pro hospodářský i politický život (VIZ ostrakismus v Athénách)
 - velký význam má také schopnost vyjádřit se – politický život se odehrává na řecké agoře nebo římském fóru, politik musí být nutně i vynikajícím řečníkem
- Zprávy o prvních školách u Herodota, Pausánie a Thukydida – jde ale jen o drobné zmínky v souvislosti s líčením jiných událostí
- Málokdy se hovoří o vzdělání dívek
- +
- Kde není veřejná škola, neučí se ani chudé děti
- +
- Z výuky jsou vyloučeny i děti otroků- v nápisech zdůrazněno, že při vzdělávání se jedná o osobně svobodné děti XXX změna za císařství, kdy vyučování i pro vybrané otroky a děti propuštěnců
- Vzdělání poskytuje nejen škola, ale i divadlo, Homér
- Obecně se jednalo o mnohem větší procvičování paměti než dnes – mnozí lidé tak např. uměli celého Homéra zpaměti

- **Hl. předměty** tedy tělesné cvičení, hudba, čtení XXX počty a geometrie zmíněny jen vzácně
 - Číslice se děti učí už v předškolním věku
- Výhodou je i koncentrace školy na jednu jedinou knihu a autora – Homéra
 - == nelze tedy říci, že by cílem řecké školy bylo dosažení nějakého všeobecného vyššího vzdělání, spíše všeobecného občanského vzdělání
 - == tělesné cvičení je připravovalo na boj a obranu vlasti
 - hudební vzdělání k aktivní účasti na náboženských slavnostech
 - == mládež se aktivně účastní veřejného života polis – posiluje se tím její vlastenectví
- Chybí **vyučování náboženství**, protože svět bohů se člověk učí znát z literatury, zvl. z Homéra (Homér = bible Řeků)
 - +
 - požadováno, aby se účastnili náboženských kultů. Kdo by to neakceptoval, nevztáhl by zlobu bohů jen na sebe, ale na celou obec.
 - ==
 - výuka náboženství spočívá tedy v účasti žáků na kultu, jemuž je zasvěceno mnoho dní v roce, a to i proto, že gymnasium stojí pod ochranou bohů, jejichž obraz je zde i vystaven a kult vykonáván
- Zvláštními ochrannými božstvy hl. Hermes, Hérakles, Múzy
 - Hérakles, vzácněji zmiňovaný jako Hermes, spojován spíše s hrubou silou než s gymnastickými cvičeními těla
 - Hermes byl zvláštním bohem gymnasií, odpovídal všem gymnastickým činnostem
- K počtě těchto bohů se pořádaly i závody
- Některá gymnasia byla podle bohů nebo heroů i pojmenována (např. Hippolytos v Troizéně, Asklepios v Smyrně), nebo dle zasloužilých mužů (Timoleonovo gymnasium v Syrakúsách)- někteří jsou i v gymnasiu pohřbeni, čímž překročen zákaz pohřbívání mrtvých uvnitř města (neplatí někdy pro heroje a zasloužilé muže)
- Vyučuje se často také pod sloupořadím na agoře, žáci a učitel jsou od běžného života odděleni jen nějakou zástěnou == hluk; v Egyptě vyučovali učitelé na ulici
- Hluk je i v gymnasiu, ale od vnějšího světa je oddělen zdí, ale otevřený do vnitřního prostoru dvora
- XXX
- naše škola – budova uzavřená čtyřmi stěnami, veřejnosti se otevírá jen při zvláštní příležitosti

Vztah k vzdělání

- Ten, kdo se živí svými rukama (obchodník, řemeslník), není příliš ceněn – brán jako *banauos* = ten, který nemá čas na vzdělání
- Muži tráví život na veřejnosti – v ulicích, na tržišti, agoře
- Záliba v diskusích – o všem, mj. o politice i literatuře
 - Literatura = NE to, co se čte, ALE to, co se slyší v divadle

- Příležitostné vyučování v gymnasiích ovlivňuje i vyšší vzdělání ve filosofických školách, které vznikají hl. v 4. st. př. (předtím potulní učitelé – sofisté)
 - Platon zakládá svou školu v Akademii, svatyni před hradbami Athén, která je spojena s gymnasiem
 - Aristotelés vychovatel Alexandra Velikého, působí v Athénách v jiném gymnasiu – Lykeiu = peripatetická škola (*peripatos* = promenáda) – k výuce a diskusi slouží sloupořadí, kdy chůze při diskusi je zvykem, který má své kořeny na cvičišti
- V Athénách ve 4. st. př. dokázána první péče státu o vzdělání == zákon o škole (upravuje nás Aeschines)
 - Předpisy pro udržení pořádku
 - Počet žáků
 - Počátek a konec vyučování
 - Věk dětí
 - Které úřady se o to mají starat
 - O pedagozích = otrocích doprovázejících děti do školy
 - O svatyních v palaestrách
- Takové pokyny jsou nutné pro organizaci vzdělání obyvatelstva, NE pro bohaté jednotlivce s vlastními vychovateli

Gymnasium

- Aspoň jedno gymnasium v každém řeckém městě
- V Athénách doby Sokrata (5. st. př. n. l.) byla gymnasia navštěvována i staršími muži, aby se setkali s mládeží a pobavili se mezi sebou == gymnasium všeobecným shromaždištěm
- Je možné, že gymnasia plnila podobnou úlohu společenského centra mužského světa jako lázně v Římě
- Často i místem hostin – občané usazení podle fýl – jedí maso z obětovaného zvířete + ovoce a chleba
- Gymnasia často bohatě vyzdobena (ceny vyhrané žáky, seznamy vítězů v závodech, četné nápisy věnované *gymnasiarchům*, sochy zasloužilých mužů, sochy bohů vázících se ke gymnasiu apod.)
- Každé město si vyučování a školství řídí podle svého
- Některé polis mají tři gymnasia – pro chlapce, efeby a tzv. *neoi*
 - Chlapecká školy a škola efebů měly vlastní učitele

Věkové skupiny žáků

- Tři skupiny:
 - Chlapci
 - Efebové
 - Mladí muži - *neoi*
- Jednotlivé skupiny se ještě dále člení (otázka vývoje ducha i těla)

- Vyučování dětí bylo v helénistické době z velké části soukromé, v některých městech byly zřízeny veřejné školy
 - Otázka způsobilosti učitelů
 - Školy neznámkovaly, neměly vysvědčení
- Pořádaly soutěže (agonés) – ve všech předmětech. Byla jim přikládána důležitost == jména vítězů soutěží často tesána do mramoru, dostávají věnce, zbraně (luk, oštěp), výstroj (helma), porce obětního masa – dle druhu závodu, ve kterém zvítězí. Podobně jako u všeřeckých her je důležité jen první místo – vítěz, ta další se nezaznamenávají – je to pole poražených.
- +
Ceny byly rozdávány také za píli a snahu
 - Hlavním předmětem školy bylo tělesné cvičení == soutěží se ve vytrvalostním běhu, běhu na stadionu, dvojitým běhu, zápase, pěstním zápase
 - Efebové byli při soutěžích děleni do tří skupin XXX dělení není u chlapců a neoi
 - V seznamech se často objevují i vojenská cvičení (obsluha metacích strojů, hod oštěpem, lukostřelba, boj se zbraněmi, boj s velkým štítem
 - Soutěže se konají často, až třikrát do měsíce, tzv. malé soutěže uvnitř školy
 - Nemohou se z nich omluvit – pokuta je až 1 drachma
 - Jsou konány i soutěže v hudbě – ceny za hudební výkony zmíněny vzácně – snad proto, že listiny vítězů zmiňuje jednotlivé lidi, NE sbory
 - Mnohem méně se soutěží v oborech spojených s literaturou, čtením
- Z chlapeckých škol žáci přecházeli do **gymnasií efébů**
- Na gymnasiu efébů jsou v prvních letech puberty (15-18 let věku), as v 18 letech se stávají plnoprávními občany = dva roky povinná vojenská služba, omezená občanská práva
- Efebové jsou děleni na: mladší, střední a starší
 - Nemusí tomu být u menších nebo chudších měst
 - Není známo nic o přechodu z kategorie efébů mezi mladé lidi (neoi)
- **Neoi** – cvičí a poslouchají přednášky dobrovolně

Učitelé

- Nemají žádné učitelské zkoušky
- Jsou voleni lidovým shromážděním – v případě, že školu zřizovala polis
Lidové shromáždění volí učitele jazyka, pro hru na hudební nástroj i pro cvičení
- *grammatodidaskalos* – učí jen základy, společensky není příliš ceněn
 - někdy byli učitelé ještě finančně odstupňováni== škola na ostrově Teu má učitele 1., 2. a 3. práce se mzdou 600, 550 nebo 500 drachem ročně
 - učitel s nejvyšším platem měl asi nejvíce kvalifikovanou práci
 - učitelé cvičení měli asi 500 drachem ročně
 - učitelé hudby asi 700 drachem ročně
 - nejedná se o velké sumy –snad podobně byl placen kvalifikovaný stavební dělník

- všeobecně byla duševní práce v Řecku špatně placena
- někde mohli mít i určité výhody, např. neplatit daně + dostávali dárky + obdrželi ceny při představení
- vyšší vzdělání poskytují cestující učitelé, kteří jsou často angažováni a placeni *gymnasiarchem*

Gymnasiarchos

- *gymnasiarchos* = vedoucí gymnasia
- jeho zásluhy jsou často oceněny v čestných nápisech
- obvykle je to vážený muž, zvolený lidovým shromážděním na jeden rok do čela gymnasia
- je majetný, as hradí i část nákladů spojených s jeho provozem
- v malých městech se dokonce může osobně podílet i na výuce
- když je škola velká, má svého pomocníka, např. na Théře nebo v Pergamonu
- většinou dohlíží na neoi
- různý obsah činnosti:
 - vypisuje odměny pro eféby a neoi
 - platí na vlastní náklad učitele
 - platí za materiál – významnou položkou olej /pro soutěže i do lázní/
 - financuje hry a slavnosti, které se v gymnasiu konají == mizí jeho funkce vychovatele mládeže
- rizikem to, že je volen jen na rok == vyučovací proces byl hodně závislý na iniciativě, energii a vůli jednotlivce a jeho chuti obětovat pro tento účel čas i peníze

za doby císařské gymnasiarchos ztrácí dohled nad výchovou – střediskem setkání tehdy spíše

ŠKOLA A VZDĚLÁNÍ V ŘÍMĚ

Římané z řecké kultury a techniky přebírají to, co považují důležité pro praktické cíle své politiky

Časově jsou jak ve věcech vlastní literatury, tak i vzdělání za Řeckem časově pozadu

+

Dle vzorů řecké literatury vytváří svou vlastní

První vystoupení řeckých soukromých učitelů v Římě

- Římané přes Řeky a Etrusky přejímají řeckou abjadu
- Působení Řeka Livia Andronika
 - jako zajatec po dobytí Tarentu r. 272 př.
 - otrokem Livia – vychovává jeho děti, je jím propuštěn na svobodu
 - zůstal domácím učitelem – učí řecky i latinsky + ve vlastní škole (VIZ Suet. Gramm. 1) – Suetoniovo označení pro takovouto dvojí činnost je *domi forisque docere*
 - poněvadž v této době ještě nejsou latinsky píšící autoři, překládá Homérovu Odysseu do latinského saturnského verše
 - Livia Andronika lze považovat za zakladatele latinské školy, dvojjazyčného vyučování, ALE on chce působit nejen na mládež, ale na veškerý lid == u příležitosti konání *ludi Romani* r. 240 př. převedl do latiny jednu tragédii a jednu komedii
- Řečtí intelektuálové, i jako vychovatelé, do Říma hl. po římském vítězství u Pydny r. 168 př. n l.
- Obvykle v postavení otroků, i když privilegovaných
- Učí nejen děti svých pánů, ale za odměnu často půjčování i druhým
- Tato dvojí forma výuky (domácí učitel + vlastní škola) je charakteristická pro počátky organizovaného školství v Římě, stojícího mimo okruh velkých rodin
- Přečhodným stupněm mezi nesvobodným domácím učitelem a svobodným soukromým učitelem je postavení Catonova otroka Chilonu – neučí jeho syna, ale děti jiných). Cato Maior (poč. 2. st. př. n. l.) učil svého syna sám – nesrovnával se s tím, aby otrok – člověk nesvobodný, trestal fyzicky jeho syna za neznalosti.
- Antagonismus vyučování rodinného, ve smyslu *mos maiorum* XXX vyučování cizími lidmi
Vyučování podřízenými doma XXX vyučování cizími mimo dům

Antagonismus mezi starořímským vyučováním v rodině a školní výukou dle řeckého vzoru

- Dle původního římského názoru je rodina místem, kde má dítě vyrůstat a získat vzdělání == je v péči matky a starších příbuzných
- Dítě nemá, oproti Řecku, v předních římských rodinách za rané republiky kojnou
- Od 7 let věku výchova otce – hl. příkladem (tzn. dítě - syn přítomno např. rannímu přijímání klientů, doprovází otce do senátu)
- Otcí při výchově pomáhá i příbuzný, obvykle bratr – do obléknutí mužské tógy, tj. do 16 let
- Následuje obvykle jeden rok trvající „politická výuka“ - *tirocinium fori*

- Otec v této etapě již vede syna jen výjimečně – syn obvykle svěřen staršímu rodinnému příteli

==

Za rané republiky výchova v úzkém kruhu rodiny

To přestává stačit v okamžiku mocenského rozmachu Říma – nezbytnost širších i specializovaných znalostí

- Cato neodmítá principiálně výchovu cizinci
 - jeho varování před řeckými učiteli směřuje hl. na lékařství
 - doporučuje znát řeckou vědeckou literaturu, člověk ji ale nemá nekriticky a bezmyšlenkovitě přebírat

XXX

Aemilius Paulus Macedonicus (229-160 př.), vítěz od Pydny

- jeho synové mají řecké učitele, ale on sám je jejich výuce často osobně přítomen
- výsledkem všeho snaha umožnit dětem znalosti Řeků
- najímání svobodných i nesvobodných řeckých učitelů
- Plutarchos spojuje zřízení první školy, základní, v Římě se Spuriem Carviliem, propuštěncem konzula Spuria Carvilia Maxima Ruga (v l. 234, 228 př.); snad Plutarchem zmíněn pro velikost své školy, pro způsob výuky – nechává si totiž za svou výuku platit
- Vše svědčí pro to, že nejpozději od 3. st. př. veřejné školy – základní a gramatikální
- Až 93 př. založil Lucius Plotius Gallus první rétorickou školu, a sice latinské rétoriky
- S řeckou rétorikou se Římané seznámili již o 50 let dříve při pobytu slavných řeckých rétorů
- Vznikající školy jsou soukromé, za peníze přístupné všem
- Státní podpora školství až za císařství – první, kdo učitelům řecké a latinské rétoriky poskytl roční plat 100.000 sesterciů, byl Vespasian
- Dvojjazyčné vyučování – nejprve jen v latině, později i v řečtině. Tu musí každý Říman toužící po kariéře a uznání ovládat jako svůj druhý rodný jazyk, zejména od 1. stol. př. n. l.
- Učitelé 1.-3. stupně

- Horatiův výrok *Graecia capta ferum victorem cepit et artis/intulit agresti Latio* (VIZ Horatius epist. 21, 156) – Podmaněné Řecko si podmanilo divokého vítěze (rozumí se Římany) a přemohlo rolnické Latium.

- věta vyňata z řeči, kterou měl básník Horatius k císaři Augustovi r. 14 př.

- pojednává v ní o literárních otázkách
- kritizuje zálibu současníků pro staré římské básníky, jmenovitě Livia Andronica, Ennia, Naevia
- saturnský verš, v němž Livius Andronicus tvoří, označuje jako *horridus numerus*. Teno verš se užíval ve starých sakrálních zpěvech.

XXX

Do opozice staví formální dokonalost Řeků

- doklady staršího užití písma u Římanů jsou:
 - spona z Praeneste z 6. st. př.
 - v pol. 5. st. př. kodifikace zvykového práva
 - == městské obyvatelstvo v té době už musí umět číst

 - zmínky o škole také u Livia – vždy ale v dalších souvislostech + jedná se vždy o elementární školy
 - ad r. 394 př. (Livius V 27, 1): *U Falisků bylo zvykem, že učitel jejich dětí býval zároveň jejich vychovatelem. Také větší počet chlapců býval svěřován péči jednoho učitele, což ještě dnes trvá v Řecku. Děti politických předáků vzdělával, jak to obvykle bývá, ten učitel, který se jim zdál vynikat nad jiné znalostmi. V době míru obvykle doprovázel chlapce před město pro zábavu i cvičení a také v době válečné nezanechal nijak toho zvyku; dlouho je vyváděl tu v kratších, tu v delších procházkách dále od brány. Livius tady líčí, jak učitel přivedl zrádně děti hlavních Falisků do tábora Římanů ke Camillovi.*
 - Ad r. 381 př., VI 25, 29: *Camillus se položil táborem před branami a přál si zvědět, zdali to stejně mírově vyhlíží i uvnitř hradeb, jak se to ukazuje na venkově; proto se vypravil do města; uviděl tam i školy, jež se rozléhaly hlasy učících se, i ulice přeplněné ženami a dětmi....“* Tuskulští jako spojenci Volsků proti Římanům.
 - K r. 310 př. se zmiňuje (Livius IX 36 ...), že v Římě byli chlapci, kteří se učili latinsky i etrusky, podobně jako se teď učí latinsky a řecky – historiky zpochybňováno, as ojedinelá zmínka
 - pro 6.-4. st. př. jen ojedinelé zmínky o vzdělávání

 - dle Suetonia první gramatikální, tj. základní vyučování zavedl Krates z Mallu, současník Aristarchův, a to mezi druhou a třetí punskou válkou
 - byl poslán pergamským králem Eumenem II. r. 168 př. s diplomatickým poselstvím do Říma
 - byl představitelem stoické filosofie a představeným gramatikální školy v Pergamonu
 - vedle Aristarcha ze Samothraké (217-145 př.) největším filologem své doby
 - Krates v Římě vede disputace a deklamace
 - Kromě toho vnáší do vyučování vyšší úroveň, as vedle do té doby obvyklého jednoduchého překládání přenáší na latinské autory zkušenosti z práce s textem propracované řeckou filologií

 - jeho postupy pak uplatňují i první latinští gramatici – Suetonius jich pro Augustovu dobu jmenuje více než dvacet, prvního už kol. r. 150 př. n. l. v Lanuviu

 - po r. 100 př. roste obliba *ars grammatica* – v Římě v té době je na dvacet gramatických škol

 - školní vzdělání se u Řeků neomezuje na literární předměty
 - múzické a sportovní disciplíny – v teorii i praxi jsou si rovny
 - pro řeckou, později helénistickou výchovu je charakteristické vzdělávání a vývoj jazykových, uměleckých i tělesných schopností
- XXX
- Římané převzali při organizaci škol jen literární disciplíny == vliv na dnešek, kdy múzické a sportovní disciplíny jsou v pozadí

- Římané nepřejímají řecká zařízení mechanicky a nekriticky

Nadšení jsou pro řeckou kulturu

XXX

Varování před jejím nekritickým přejímáním; přijímají opatření k omezení jejího vlivu na výchovu

== r. 161 př. výnosem senátu zakázán řeckých filosofům a rétorům pobyt v Římě

== r. 92 př. edikt censorů proti latinským učitelům rétoriky

- Platí dvě kritéria pro převzetí prvků řecké vzdělanosti:

- nesmí se protivit *mos maiorum*, tj. mravům předků

- musí mít praktické využití (VIZ Cicero Tusc. 1, 5)

dokladem je rozšíření řecko-římského školského systému a jeho uznání jako významného nástroje romanizace i velký počet literárních autorů pocházejících

SEPTEM ARTES LIBERALES

- pro antiku byl zakladatelem výuky opírající se o svobodná umění **Hippias z Elidy**, sofista, současník Sokratův
- zprostředkovatelem mezi filosofií a všeobecným vzděláním se stal řečník **Isokrates** – uznal legitimitu obou směrů (jeden dával důraz na vzdělání založené na Homérovi, druhý na filosofii), určil jim hierarchii, kdy obory všeobecného vzdělání měly sloužit jako průprava ke studiu filosofie

toto Isokratovo hledisko víceméně směřodonné po celou antiku

- svědectví o tom podává Senekův list, kde hovoří o *artes liberales* a *studia liberalia* jsou to taková studia, která nepřinášejí finanční zisk
- říká se jim svobodná = *liberalia*, protože jsou důstojná svobodného muže
- proto sem nepatří malířství, sochařství a ostatní řemeslné dovednosti (*artes mechanicae*) - viz tentýž postoj i ve středověku, kdy až do renesance většina umělců anonymních, vnímání jako lepší řemeslníci,

XXX

hudba jako matematický obor má mezi vědami pevné místo

- v pozdní antice svobodná umění opanují pole jako jediná studijní disciplína
- ustálil se jejich počet i pořadí, které se nemění ani za středověku:

gramatika,
rétorika,
dialektika,
aritmetika,
geometrie,
hudba,
astronomie

==

mnemotechnické dvojverší:

Gram. loquitur, Dia. vera docet, Rhe. verba ministrat,

Mus. canit, Ar. numerat, Geo. ponderat, As. colit astra.

(*Gramatika hovoří, dialektika učí pravdě, rétorika poskytuje slova, hudba zpívá, aritmetika počítá, geometrie měří, astronomie zkoumá hvězdy.*)

- **Boethius**, římský státník a filosof konce 5. stol. n. l., spojil poslední čtyři (matematické) artes v tzv. **quadrivium** = čtverocestí
- prvním třem se od poč. 9. st. říkalo **trivium** = trojcestí
- pojem *artes* je třeba přísně odlišit od významu „umění“ v moderním slova smyslu znamená „nauku“ == gramatika je nauka o jazyce
- stará etymologie dávala toto slovo do souvislosti s *artus* = úzký = artes stanovují pro vše úzce vymezená pravidla

Marcianus Capella

ve svém díle *De nuptiis Philologiae et Mercurii* popisuje alegoricky všech sedm umění

- dílo **Martiana Capella** bylo vydáváno až do 17. st. – zamýšlí ho vydat ještě Leibniz
- jde v něm o směsici prózy a veršovaných vložek; v tištěné podobě přes 500 stran, pro dnešního čtenáře nestravitelná

první dvě knihy věnovány románovému ději – vzorem jsou mu Apuleiovy Proměny (sňatek Amora a Psyché, k němuž dává svolení shromáždění bohů)

Jeden z bohů – Merkur – je svobodným mládencem, a proto žádá Apollona o radu, koho si má vyvolit za manželku. Ten mu doporučí za ženu veleučenou pannu Filologii – je jí známo veškeré vědění, i to z oblohy a podzemí. Nevěstíným svatebním darem je sedm svobodných umění alegoricky zpodobněných jako panny s určitými atributy. Každému ze sedmi umění je věnována jedna kniha. Jednotlivá umění jsou personifikována do ženských bytostí, které se navzájem liší šatem, účesem i nástroji, jimiž jsou vybaveny.

př. Gramatika – tlustá stařena v římském šatě, ve skřínce ze slonoviny si nese nůž a pilník, aby chirurgicky ošetřila všechny chyby, kterých se dopouští děti

Rétorika – krásná vznešená žena vysoké postavy, roucho zdobeno řečnickými postavami,

třímá zbraně, kterými zraňuje své odpůrce

tyto alegorické postavy se pak objevují ve středověké poezii, na fasádách katedrál

(Notre Dame v Paříži, Chartres), u Botticelliho

- ze sedmi předmětů se vyučovalo mnohem důkladněji předmětům trivium, nejpodrobněji se učilo gramatice
to proto, že byla základem všeho
- nerovnoměrnost je patrná např. už v encyklopedii Isidora ze Sevilly – gramatice je tu věnována jedna kniha (58 stran), rétorice 20 stran, dialektice 21, aritmetice 10, geometrii 8, hudbě 6, astronomii 17

TEMNÁ STALETÍ

- tolik opovržením hodný středověk hrál klíčovou roli při zachování, předávání a přežití klasických autorů
- od počátku 20. st. začali medievalisté rozlišovat další „renesance“, tj. období, v nichž antika byla největším vzorem k napodobení –
 - karolínská renesance, renesance dvanáctého století
- karolínská renesance důležitá pro přežití antické literatury vůbec, jako první započala s cílenou imitací antických autorů
- druhé období souvisí s přechodem školství z čistě církevního prostředí k spíše světsky orientovanému akademickému prostředí
- během celého středověku hráli z hlediska poezie a recepce poetických vzorů hlavní roli Vergilius, Horatius a Ovidius
- tito autoři byli školními autory i v renesanci

VZNIK ŠKOLNÍHO KURIKULA

- v Řecku se u školy jedná o soukromou iniciativu
- pojem „škola“ řeckého původu, znamená „místo, kde se tráví odpočinek“
- od časů Platona a Aristotela znamená toto slovo i „učená diskuse“ anebo „skupina, před kterou se přednáší“
- ve škole nejsou pevné třídy, nejsou učební osnovy ani stálý učitelský sbor
- v římské republice vznik rétorských škol, které pomocí víceméně stálého vyučovacího programu připravovaly chlapce do služeb římského státu
- za Flaviovců poprvé zavedeno státem subvencované školství – důvodem postupná změna mluvené latiny, která hl. v Británii, Galii a Africe byla spíše druhým jazykem vedle místních dialektů a nářečí
- **vzhled vyučovacího systému“**
 - první výuku (6-11 let) měli chlapci a děvčata v tzv. hře písmem (*ludus litterarius*) v základní škole == čtení, psaní, jednoduchá matematika
 - hlavním těžištěm *gramatická škola* (11-15 let)
 - pro pár jedinců *rétorická škola* (15-20 let)
- *grammatica* obsahovala kromě samotného čtení i elementární literární výuku, encyklopedické přehledy tehdejšího stavu vědomostí, do 4. st. n.l. i základy řečtiny
- **Dark Ages – temná staletí (zhruba od 630 do 750)**
- za karolínské renesance vznik škol s určitým programem
- obnova školství za otoské renesance v 10. a 11. století dochází k rozdělení úkolů mezi klášterními a katedrálními školami
- kláštery se nadále starají o rozmnožení antických textů
 - katedrální školy zaměřeny na výuku těch, kteří do státní administrativy nebo jiných světských funkcí
- z katedrálních škol ve 12. st. univerzity = dobrovolné korporace studentů a učenců, které se během 13. a 14. st. přeměnily v předchůdce dnešních univerzit

Zásadní napětí mezi křesťanstvím a antikou

- rané křesťanství se staví vůči „pohanské civilizaci“ velmi odmítavě
- mezi nejhrolivější odpůrce patří **Tertullianus (asi 150-asi 230)**, **Lactantius (kolem 300)** a **Ambrosius (asi 340-397)**
- každý z nich žil v době, která byla svým způsobem klíčová
- **Tertullianus** v době počátku expanze křesťanství je konvertita
odmítá veškerou klasickou literaturu, ale je jejím znalcem, má rétorické vzdělání
- **Lactantius** – pův. Diocletianovým učitelem rétoriky v Nikomédii
odmítá klasickou literaturu
uznává ale, že křesťanská literatura je kvůli nedostatku stylu a chudému jazyku překážkou pro civilizované pohany, aby konvertovali == stojí na počátku přijetí klasické literatury pro křesťanské účely
sám píše čistým ciceronským stylem, obdivuje Cicerona a doporučuje následování jeho latiny v křesťanské literatuře (**s. 3**):
*„Básníci události nevymysleli – kdyby to dělali, byli by velmi prolhaní – ale dodali vykonaným věcem jisté přibarvení ...
Vymyslet všechno, o čem mluvíš, je bláznivé a je to hodno spíše lháře než básníka. Takoví lidé nevědí, co znamená
pravá básnická svoboda, a až kam smějí při vymyšlení zajít. Vždyť úkolem básníka je, aby skutečné události podal
v jiné podobě a lehkým přetvořením s jistou ozdobou.“*
- právě podobné hledání hlubšího smyslu antické literatury, který by byl přijatelný pro křesťanskou moralitu, se stalo ve středověku směrodatné pro interpretaci antické literatury
Lactantius jako první křesťanský básník napsal báseň navazující na antickou mytologii – *De ave Phoenix (O ptáku Fénixovi)*-
 - v básni vystupují tři klasičtí básníci (Vergilius, Lucretius, Ovidius)
- **Ambrosius** – narozen v Trevíru kol. 340
jeho otec byl již křesťan == prvním křesťanským spisovatelem, který se narodil z křesťanských rodičů
po smrti otce s matkou do Říma, kde získal klasické rétorické vzdělání
r. 374 náhodou biskupem – jmenován dvěma znesvářenými stranami (katolíky a ariány), i když nebyl pokřtěn
velmi přísný – v mládí zažil pokus Juliana Apostaty o návrat starého náboženství – r. 362 zakázal dokonce křesťanům vyučovat klasickou literaturu ,VIZ Ammianus Marcellinus Res gestae 22, 20, 7)
podle některých pramenů na to reagovali někteří křesťanští autoři tak, že začali tvořit literaturu, která se obešla úplně bez antických témat
Ambrosiova próza poznamenána antickými vzory, ostentativně se vyhýbá antické tématice
jeho lyrika stala se předlohou pro středověkou lyriku, která je založena na rytmu a rýmu
- **Augustin (354-430)** – adaptoval římskou rétoriku pro církevní účely
vztahu mezi klasickou a křesťanskou rétorikou věnoval spis *De doctrina christiana*
snaží se o jednoduchou latinu, neboť *„lépe, abyste nám rozuměli v našem barbarismu, než abyste se cítili opuštění v naší výřečnosti“*

- toto napětí mezi obdivem a imitováním klasické literatury a snahou o křesťanskou prostotu provází celý středověk

Vznik synoptické literatury

- poslední století existence římské říše není vlastní tvorba ve smyslu velké literatury antiky
- pokus o zachování římské kultury
- doba velkých gramatiků **Aelia Donata a Servia** ve 4. st., **Prisciana** v 6. st., encyklopedistů – **Nonius Marcellus a Martianus Capella**, pedagogů jako **Cassiodorus**, filozofů jako **Boethius**
- nelehký úkol gramatiků
- klasická latina v té době pro žáky škol fakticky druhým jazykem, protože doma mluví nějakým místním jazykem nebo latinou silně zabarvenou místním dialektem == „vulgární (lidová)“ latina
- tato lidová latina ale existovala již dříve – viz *graffiti* v Pompejích, epitafy, Plautovy komedie == obecná latina existovala vedle spisovné latiny
- úkolem gramatika je přiblížit a vysvětlit žákovi klasickou latinu tak, aby ji mohl aktivně používat
- Donatovy a Priscianovy učebnice ale ještě vycházejí z předpokladu, že žák má o latině aspoň jakési povědomí
- **Aelius Donatus**
- základní gramatiku píše formou dialogu – *Ars minor (Malá nauka)* + 3 knihy pro pokročilé – *Ars maior (Velká nauka)*
- jeho terminologie základem pozdější gramatické terminologie až do moderních časů
- **Maurus Servius Honoratus (kol. 400 n.l.)**
- vlastně nechtěl psát gramatiku, i když patří mezi nejdůležitější jazykovědce své doby
- napsal komentář k celému Vergiliovu dílu; komentář obsahuje tolik cenných gramatických poznámek, že fungoval jako doplněk k Donatovi
- komentář byl po celá středověk vzorem pro školní komentáře k antickým autorům
- zajímá se hl. o lingvistickou problematiku, vysvětluje význam neobvyklých slov, nezvyklé konstrukce a vzory
- více než polovina jeho práce je věnována gramatice, zbylá třetina se týká historických událostí a schématické typologii osobností ve Vergiliově Aeneidě
- **/Priscianus (kol. 500 n.l.)**
- pocházel z Mauretánie, dnešního Maroka, latině se naučil až na škole v Byzanci
- byl ve spojení s římskou aristokracií, hl. se Symmachem
- základním dílem *Institutiones grammaticae (Učebnice gramatiky)* o 18 kn. probírá v ní celou latinskou gramatiku včetně syntaxe + pokus o srovnání s řečtinou
- Priscianus a Donatus byli do 12. st. hlavním standardem pro latinskou gramatiku – po vzniku nových gramatik jsou oba označováni jako *grammatica vetus* XXX *grammatica moderna*

- **Marcianus Capella**

- **Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (asi 485-583)**

- přenesl antický pedagogický systém na křesťanství
- původně chtěl za papeže Agapeta vytvořit paralelní křesťanské školství, ve kterém měli pracovat profesionální učitelé (*professi doctores*)
- na svých statcích v Kalábrii založil klášter **Vivarium** - jde o první křesťanskou akademii
- díky němu se západní mniši zaměřili na opisování literatury, mj. i antické

- **Ancius Manlius Torquatus Severinus Boethius (asi 476-524)**

- zasloužil se o částečný překlad Aristotela a Platona do latiny == zachránil jejich díla pro středověk
- cílem bylo přeložit od obou autorů vše – nesplnil, přesto až do 12. st. nebylo z těchto autorů známo nic jiného než to, co Boethius přeložil
- hl. zásluhou bylo, že využil Aristotelovu logiku k vysvětlení křesťanské víry == „poslední Říman“ + „první scholastik“
- nejznámější dílo *De consolazione philosophiae (Útěcha z filosofie)* – příklad aplikace antické filosofie na křesťanskou tematiku, povinnou literaturou pro středověk

- **Isidorus Hispanensis (Isidor Sevillský, asi 570-636)**

- pochází z visigotské říše, z významné rodiny, latina byla jeho mateřským jazykem
- jedním z mála lidí v tehdejší Španělsku, kteří rozuměli řecky
- píše teologické a historické knihy
- posledním dílem *Etymologiae* = hl. encyklopedie středověku

Latina v raném středověku

kolem let 700-720 se merovejská latina stala naprosto nesrozumitelnou

- **školství** má nejlepší podmínky k přežití v **Irsku**, kam křesťanství díky sv. Patrikovi (385-461) během jednoho století hlavním náboženstvím ostrova
kláštery tvoří centrum společnosti, protože města zde nejsou
 - latinu musí zvládnout jako cizí jazyk == píše mluvnice + přepracovávají Donáta a Prisciana kromě sestavení vlastních mluvnic komentují staré gramatiky
pro výuku i citaci i oni kopírují klasické texty == od nich se opisy vracejí zpět do Anglie, pak Francie
 - na kontinentu zakládají irští mniši důležitá střediska jako Bobbio a klášter sv. Havla (St. Gallen)
 - pro přežití klasického vzdělání byly nejdůležitější kláštery založené Iry v Anglii – ve Wessexu a v Northumbrii
-
- **Beda Venerabilis (672/3-735)**
kromě církevních děl píše i praktické příručky
latinskou gramatiku prezentuje systematicky tak, že byla použitelná i pro žáky, pro které mateřština byla od latiny dost odlišná

jeho žáky Egbert, Alcuin

- **Alcuin (asi 734-804)**

není originálním myslitelem, je ale dobrým organizátorem, má i široké znalosti klasické literatury

r. 781 se setkává při cestách s Karlem Velikým v Parmě – ten ho pořádal, aby převzal jeho dvorní školu a současně opravil Vulgatu = latinský text bible (do lat. přel. sv. Jeroným, jeden z církevních otců)

cíle reformy král vyslovil v *Admonitio generalis* (Generální příkaz z r. 789), lze jej chápat jako počátek karolinské renesance

v oběžníku *Epistola de litteris colendis* (O pěstování literatury z r. 800) vyjadřuje politické cíle reformy:

„Protože naším cílem je, aby se zlepšil stav našich církví, snažíme se, abychom neúnavnou pílí obnovili dílnu literatury,

kteřá upadla vinou lenosti našich předků téměř v zapomenutí. Zároveň svým příkladem zveme ty, které můžeme pozvat,

aby uskutečnili studium svobodných umění. Proto jsme již s Boží pomocí pečlivě opravili všechny knihy jak Starého tak

Nového zákona, které byly neschopností knihovníků poškozeny.“

- vytvoření nového písma, karolinské minuskule, zlepšilo vzhled textů a učinilo je čitelnějšími

- Alcuin r. 796 opatem v Tours, kde buduje obdobnou knihovnu, jakou byla ta katedrální v Yorku

- **reforma školství za Karla Velikého**

- Karel sebe vidí v roli obnovitele království a církve – stejnou roli měl ve Starém zákoně král David

- nechává se korunovat císařem od papeže Lea III., protože v Byzanci se za císařovnu prohlásila vdova po Konstantinu VI. Irena

- jde o systematický program opisování textů == z 9. století se dochovalo na 7 000 rukopisů

- dvorní knihovna měla povinně obdržet jeden exemplář od každého autora + sběr rukopisů po celé říši + nové kopie starých textů

- po jeho smrti na jeho příkaz knihovna rozprodána, výnos měl být rozdělen mezi chudé == nevíme přesně, co knihovna obsahovala (autoři jako Lucanus, Terentius, Statius, Juvenalis, Claudianus, Tibullus, Horatius, Martialis, Cicero a Sallustius)

- škola byla organizována v tzv. *ordines* = řadách

nejnižší byly *artes*, pak následovala písařská škola a lékařská škola; vyšší stupeň tvořila teologie

-- v praxi se omezovala na nižší stupeň = trivium (gramatika, dialektika, rétorika), quadrivium až od poloviny 9. století

- dvorní škola v letech 781-796 vedena Alcuinem, pak Einhardem

- důraz se klade hl. na správnou latinu a na křesťanské vzdělání == antická kultura jen slouží vznešenému cíli křesťanství

dle Karla věda má sloužit studiu bible, ne naopak:

„Proto vás napomínáme, abyste studium literatury nejen nezanedbávali, nýbrž abyste se jí jako o závod učili s pokorou a

bohulibou snahou tak, abyste byli schopni snadněji a správněji proniknout do tajemství svatých Písem. Jestliže však najdete na svatých stránkách figury, tropy a jiné dvojsmyslné výrazy, nepochybně každý čtenář jím tím rychleji duchovně porozumí, čím lépe byl dříve školen v mistrovství literatury.“

- vzniká něco jako „kánon školních autorů“, kdy převaha křesťanských autorů důraz leží na křesťanských autorech 4.-6. století, kteří římskou moudrost chtěli podat v přijatelné křesťanské podobě
- hl. učebnicemi pro studenta trivium byly *Etymologiae* a *De rerum natura* Isidora Sevillekého, *De nuptiis Mercurii et Philologiae* Martiana Capella, Augustinovo *De doctrina christiana* a Cassiodorovy *Institutiones*
Alcuin látku doplnil ještě vlastními texty
- výuka probíhala formou dialogu, jenž následoval po všeobecném úvodu. Ten byl vynálezem irských učenců
- hlavní zájem karolinských učenců se soustředil na latinu jako prostředek pochopení svatého Písma
- někteří se záměrně snažili vyhnout citování „pohanských autorů“, jak o tom píše gramatik Smaragdus v úvodu své mluvnice kol. r. 805
„Tuto knížku jsem nechtěl zakládat na autoritě Vergilia, Cicerona či jiného pohana, ale okrášlil jsem ji citáty ze svatých Písem, abych dal čtenáři napít se sladkého poháru jak umění, tak Písem, aby byl schopen rozumět jak podstatě nauky gramatiky, tak smyslu svatých Písem.“

- **vývoj po smrti Karla Velikého**

- po rozdělení říše dvorní škola ztrácí významnou úlohu v kulturním dění říše
- prvenství přechází na klášterní školy, jako např. St. Gallen, Reichenau, Fulda, Corbie a Tours + na katedrální školy
- hl. centry v té době Remeš a Paříž v západofranské a Fulda, St. Gallen a Reichenau ve východofranské říši
- hl. představiteli Johannes Scottus Eriugena, později Remigius Autissiodorensis v západofranské říši

- **Ottonská renesance**

- v 9. st. Evropa oslabena útoky Normanů, kteří se usazují i v části Anglie, Irsku + útoky Maďarů
intelektuální interakce je přerušena schizmatem
- mnoho klášterů zničeno
dědictví uchovávají hl. nedotčené kláštery kolem Bodamského jezera (Reichenau, St. Gallen)
- mění se školní kurikulum
protagonistou proměny hl. **Gerbertus Remensis (Gerbert z Remeše, asi 940-1003)**
je papežem doporučen císaři Otu I.

969-982 vede katedrální školu v Remeši, na poč. 80. let opatem v Bobbiu; později v Remeši vychovatelem nezletilého Oty III.; r. 999 jako první Francouz zvolen za papeže – Silvestr II.

asi prvním v pokarolinské době, který aktivně vyhledával klasické texty – ještě v 11. st. znám jako „*ten, který byl po Boethiovi považován za nejvýznamnějšího u Latinů*“

stojí na poč. důležité změny v latinské próze, která se začala orientovat na Cicerona a Sallustia

ve 12. st.

- hl. centry studia tzv. *auctores* = klasické literatury v 11.-13. st. Remeš a Orleans
- v plánu výuky tehdy zahrnutí Homér (v latinském zpracování *Ilias latina*), Martianus Capella, Horatius, Persius, Juvenalis, Boethius, Statius, Terentius, Lucanus, jako vrchol Vergilius)

v určité době začali být klasičtí autoři součástí školního kurikula

- z konce 11. st. pochází první skutečné školní komentáře, které komentují kompletní texty doposud se v pramenech mluvilo jen ojedinele o jednotlivých dílech klasických autorů

prvním klasickým autorem, jehož díla v knihovních katalozích jmenovitě, byl Ovidius součástí kanónu začíná být i historik Sallustius, stejně jako literatura o Tróji a *Ilias Latina* = předzvěst tzv. renesance 12. století

do 10. st. byl Vergilius takřka jediným autorem, který byl připuštěn k četbě + důraz na raně středověké básnictví, filosofické spisy a gramatiky
později roste zájem hl. o Ovidia, Seneku a Statia

- velký nárůst zájmu o klasické autory ve 12. st.
- hl. středisky pro studium klasických autorů byly katedrální školy v Chartres a Orleans ve Francii, v Laon a Beauvais

- lze sestavit jakýsi program výuky

A/ základní výuka

v katedrálních školách, k nim od 12. st. se řadí i latinské školy pro měšťany při farních kostelích

základní výuka zaměřena na čtení na základě žalmů, Distichas Catonis, bajek (Ezop, Avianus) a latinské Iliady

výuka čtení doplněna lekcemi z Donata

věk žáků 8-12 let

B/ pokročilejší výuka

týká se gramatiky

probírají se Vergilius, Horatius aj. + křesťanští autoři

uzavírá četba výběru z Ovidia – nejoblíbenější byly *Metamorfózy* a *Ars amatoria*

do 16. roku života žáka

C/1 první fáze vyššího studia

také se zabývá gramatikou, ale zaměřena na vyšší cíle, tj. středověkou verzi rétoriky – *ars dictaminis*

ke gr. výuce patří Priscianus, Martianus Capella, nově Claudianovo *De raptu Proserpinae*
četba Cicerona zaměřena již na *ars dictaminis* 'umění psát dopisy a sestavovat formální dokumenty + některé Aristotelovy spisy v překladu

C/2 vyšší fáze studia

kvadrivium, hl. teologie

zde se četba klasických autorů nepředpokládala

- tento stav, označovaný jako **renesance 12. století**, trval asi od 1150 do 1240

- vývoj školního kurikula po 12. století

- k regresi dochází mj. v důsledku stálého útoku církevních autorit na „pohanské autory“ ve prospěch křesťanských

+

popularita kvalitní středověké latinské literatury, která se dostala do školního kurikula

+

obnovení zájmu o praktičtější části kvadrivia, hl. o přírodovědu, umožněno přísunem překladů z řečtiny (po pádu Cařihradu r. 1204 do rukou křižáků do Evropy řecké texty, zde dříve neznámé, hl. Aristotelovy logické spisy == do r. 1270) a arabštiny (přes Pyrenejský poloostrov, který je z velké části v rukou Arabů

+

rozkvět věd přinášejících větší praktický užitek – medicíny a práva

+

v poli humanitních studií studium klasických autorů vytlačeno logikou

- způsoby vyučování

- četba klasických autorů byla původně součástí základního jazykového vzdělání, které podle dekretů papeže Řehoře VII. z r. 1078 poskytovala téměř každá katedrální škola

- za schopným mistrem přicházeli žáci z celého regionu == hybnou silou výuky se stali *magistri* či *scholares*

== školy se snaží dobré učitele si přetáhnout

později mají pomocníky v bakalářích

všichni učitelé měli hl. povinnost konat přednášky

- základními metodami vyučování byly *lectio*, *disputatio*, *quaestio*

a) *lectio* = čtení, týkalo se komentované četby základních textů

b) *disputatio* = disputace = organizovaná a učitelem vedená diskuse kolem některých předem stanovených otázek u probíraného textu

c) *questio* = zabývá se hlubším smyslem textu nebo odstavce, které byly vnímány jako zvláště obtížné

- určitý vývoj celé této trojice

STŘEDOVĚKÁ UNIVERZITA, VYSOKÉ UČENÍ V ČECHÁCH

- vzniku univerzit předchází tzv. renesance 12. století, která znamená počátek zvýšeného zájmu o antiku + odklon od dosavadního způsobu myšlení i vzdělávání
 - vzkvétají katedrální školy, které zastiňují školy klášterní, které byly typické pro raný středověk
 - katedrální školy se nacházejí ve městech
 - podléhají kanovníkovi, kterému se říká *scholasticus*, *scholaster*
 - jeho osobností je podmíněn rozvoj školy == proto v popředí hned jedna, hned druhá z těchto škol
 - skoro na všech se vyučuje sedm svobodných umění + filosofie + *doctrina sacra* – této disciplíně se později začne říkat teologie
 - v učebním plánu je ale ponechán i široký prostor pro iniciativu učitelů == jednotlivé školy se mohou „specializovat“ na různé disciplíny (gramatika, rétorika, poezie)
 - velkou prestiž má škola v Paříži – katedrální škola u Notre-Dame + škola na kopci sv. Jenovéfy, kde učil Abélard nebo klášter augustiniánů kanovníků u sv. Viktora – středisko filosofie a teologie
 - Paříž se pomalu, ale jistě stává centrem teologických studií
-
- **s. 65**
 - s univerzitami začíná noví epocha středověké vzdělanosti
 - nejsou pokračováním ani obnovou antických vysokých škol – ty zakládány hl. za pozdního císařství a věnují se rétorice a gramatice, všechny další vědy pokulhávaly daleko za nimi
 - např. kol. r. 425 měly univerzity v Římě a Konstantinopoli 31 kateder. Z toho připadalo 20 na gramatiku, 8 na rétoriku, 2 na práva a jedna na filosofii (pozn. č. 66)
 - univerzity jsou originálním výtvozem středověku
 - mají své výsady, pevný učební řád i odstupňovaný gradus hodností (bakalář, licenciát, mistr, doktor)
 - slovo univerzita neznamena „souhrn věd“ = *universitas litterarum*, ale korporaci vyučujících a učících se
 - už na poč. 13. st. to je vykládáno opisem *societas discipulorum et magistrorum* = společenství žáků a učitelů
 - jako vědecký stav je univerzita nazvána *studium generale* = škola všeobecného vzdělání
 - nejstarší univerzitou je Bologna, která dostala statuta od Fridricha I. již r. 1158 – hl. práva, teologická fakulta zde byla založena teprve r. 1352

„Výraz „*universitas*“ pro vysokou školu v okruhu latinské vzdělanosti se vyvinul původně jako označení pro společenství, které se sdružilo k tomuto vzdělávání. Tedy termín reprezentoval původně korporaci.“

- nejčastější spojení se vžilo dle vzoru pařížské univerzity – *universitas magistrorum et scholarium* – společenství učitelů a studentů
- na boloňské univerzitě šlo původně o korporaci jejich žáků – *universitas scholarium*, kteří si pronajímali externí učitele

==
slovo *universitas* ve středověku odpovídá tomu, co se označuje jako akademická obec postupně se přeneslo na školskou instituci

jde o pospolitost se zvláštním statutárním postavením

- pojetí této instituce jako organizované pospolitosti se promítá i do **legislativy** == univerzity se řídí vlastním právem, což vyrůstá ze středověkého systému vícera právních okruhů v jednom středověkém státě
- univerzity získávají i rozličné imunity, z nichž vyrůstá vztah označovaný jako akademická svoboda (soudní imunita, nemusí sloužit ve vojsku apod.)
- jsou chráněny i papeži
- jejich vznik znamenal zlom ve struktuře vzdělávání, rozšířil počet vysoce vzdělaných osob mimo kněžský stav
- toto vzdělání bylo přístupné pouze mužům

- **otázka přesného stanovení data vzniku** jednotlivých univerzit není zcela jednoduchá, as většinou vznikají určitou genezí
- někdy se vyvíjejí ze školy pojmenované jako *studium generale*, za stabilizovaného univerzitního systému je již jejich vznik podkládán zakladatelskými dokumenty – VIZ KU v Praze ze dne 7. dubna 1348
- univerzita v **Boloni** je pokládána za nejstarší
 - vyvinula se z tamní právnické školy vzniklé ke k. 11. st. (snad 1088)
 - s jejím ustanovením jako univerzity je spojováno privilegium císaře Fridricha I. z r. 1158 vydané na ochranu tamějšího společenství studentů
- ve 12. st. vznikly univerzity v Itálii ještě v Salernu (snad 1170), v Modeně (snad 1175), v Reggio nell' Emilia (snad 1188)

- univerzita v **Paříži**
 - vzniká kol. 1170
 - zpočátku si snad postavení univerzity přisvojovala katedrální škola při pařížském biskupském chrámu Notre Dame
 - statut univerzity získala škola na k. 12. st., která dostala r. 1194 ochrannou listinu od papeže Celestina III. a kolem r. 1200 privilegium jako univerzita od francouzského krále Filipa II. Augusta
 - její organizace se stala vzorem pro strukturu i dalších univerzitních škol
 - původně jméno Sorbonna nese jen studentská kolej založená v pol. 13. st. královským kaplanem Robertem de Sorbon
 - ve 14. st. je v koleji umístěna teologická fakulta
 - r. 1808 tak nazvána celá univerzita
- v jižní Francii ještě univerzita v Montpellier (snad 1181)

- univerzity v Anglii v 12. st. – Oxford, ve 14. st. Cambridge

- další vysoké školy jsou v Itálii, Francii a Anglii ustaveny ve 13. a 14. st.

- do ostatní Evropy se univerzity začínají rozšiřovat až po r. 1348
- tehdy již některé univerzity přijímají rozčlenění univerzitní samosprávy podle národů
- termín národ – *natio* – nebyl uplatňován v plně etnickém smyslu
- na pařížské univerzitě zavedené národy se nazývaly: galský – pro studenty z Francie, normanský – hl. z Normandie, pikardský – hl. z Nizozemí, anglický – Anglie a Německo
- statuta vydaná papežem Řehořem IX. pro pařížskou univerzitu r. 1231 – bula *Parens scientiarum* se stala vzorem pro další školy univerzitního typu
 - zavedl mj. akademický titul bakaláře (*bacallaurus, baccalarius*)
- univerzity mají nadnárodní, kosmopolitní povahu – umožněno jednotným vyučovacím jazykem
- jsou spjaty s městským prostředím
- podle papežské buly získávali způsobilost výuky (*licentia docendi*) na kterékoli univerzitě ti, kteří dosáhli příslušného gradu na univerzitě schválené papežem
- právo přecházet na jinou univerzitu se týkalo nejen učitelů, ale i studentů
- úplné učení probíhá na 4 fakultách – artistické, bohoslovecké, lékařské a právnické
- artistická fakulta nazývána, a s jejím obsahem *septem artes liberales*
- *trivium* uzavřeno složením bakalářských zkoušek – titul *baccalaureus* odvozen od významu „nositel hole s vavřínem“
- učitelé na triviu jak bakaláři, tak i nositelé vyšších stupňů
- na kvadriviu studenti mohli získat titul licenciáta = držitel licence pro učení na univerzitě, magistra mistra svobodných nauk = *magister artium* literarium
- absolvováním artistické fakulty podmíněn nástup na zbylé tři, profesně specializované fakulty, na nichž lze dosáhnout akademického titulu doktora
- obory zde vyučované nespádají do trivia nebo kvadrivia
- základní učebnicí lékařské fakulty kompilační spis *Ars medicinae*, sestavený v 11. st., byl sestaven Constantinem Africanem z textů antických a přeložených arabských medicínských spisovatelů.
 - Malá znalost anatomie lidského těla.
 - Ve 13. st. se na univerzitě postupně zavádí chirurgie – opět bez znalostí anatomie
- na právnické fakultě pro výuku světského práva vypracovávány komentující traktáty ke kodifikačním souborům pořízeným za vlády byzantského císaře Justiniana I.
- pro církevní právo základní učebnicí Gratianův dekret (*Decretum Gratiani* – sbírka norem kanonického práva sepsaná učitelem boloňské formující se univerzity Gratianem kol. r. 1140)
- na teologické fakultě se vychází z přehledu Petra Lombardského, díla scholastických teologů se prosazují velmi pozvolna
- formálně univerzity nejsou církevním orgánem, přesto s církví úzce spjaty
- spojitost dána i geneticky, a s mnohé vzešly z katedrálních škol nebo ze škol založených duchovenstvem (salernská univerzita vyrostla z lékařské školy organizované benediktiny)
- ochranná ruka papežské kurie == imunita

- univerzity jsou brány jako nejdůležitější intelektuální centra, mají sloužit církevním věroučným programům – univerzita v Toulouse zřízena např. ve 13. st. pro boj s kacířským hnutím (albigenští)

Počátky univerzitního vzdělání v Čechách

- v odborné literatuře domácí i zahraniční často diskuse o tom, zda Karel IV. univerzitu zakládal jako císař či jako král český
- poválečné německé učebnice dějepisu pro střední školy považují bez výjimky pražskou univerzitu za německou, založenou německým králem
- spor i o to, zda papežem Klimentem VI., jeho bulou z 26. ledna 1347 bylo učení zřízeno nebo zda pouze souhlasil s jeho založením. Papež univerzitu v arenze určuje všekřesťanskou, nejen českou nebo říšskou působnost
- listina byla vydána Karlem IV. 7. dubna 1348 – privileguje zde univerzitu pro České království
- pravdou ale je – názor Františka Kavky, „že pražská univerzita fakticky po celé půlstoletí plnila i úlohu univerzity říšské
- pražskou univerzitu sice Karel IV. založil jako český král z prostředků Českého království, převážně však pro Němce
- v prostoru na sever od Alp kolem r. 1500 bylo zřízeno na 24 vysokých škol včetně Prahy – některé z nich trvaly je krátce, nebo musely být po čase fundacemi nově obnoveny
- v době před r. 1350 možným adeptem na sídlo univerzity mohla být i německá města Kolín nebo Erfurt, kde slavné latinské školy s dlouhou tradicí
- ALE r. 1324 papež Jan XXII. upřel německému králi Ludvíku IV. Bavorovi všechna panovnická práva == nesouhlasil by se zřízením univerzity na německém území
- Karel IV. pak zakládá na území říše v l. 1355-1369 ještě další univerzity
- význam univerzity v Praze – **Michal Svatoš, Dějiny Univerzity Karlovy I.:**
„Pražská univerzita byla nesporně univerzalistickým ústavem, první univerzitou severně od Alp a východně od Paříže, časově i významem první univerzitou říše, vyrostlou na půdě Českého království, které jí zaručovalo hmotné podmínky existence. Pražská univerzita byla svým založením ústavem zemským, svým posláním byla ovšem určena jak domácím, tak obyvatelům říše, stejně jako ve své podstatě celému vzdělanému křesťanskému světu.“
- pro založení univerzity jsou zde dobré předpoklady – město je sídlem krále a německého císaře + početně roste: před pol. 14. st. má více než 20 000 obyvatel, roste XXX Heidelberg – 3 000 obyvatel, Lipsko – 5 000, Rostock – 11 000, Krakov – 14 000
- ještě za vlády Karla IV. dochází ke zvláštní situaci, kdy se ze svazku fakult odštěpuje právnická fakulta, která si zakládá se souhlasem krále svou vlastní univerzitu, ALE v rámci pražského studia – r. 1372 (tehdy již není kancléřem Arnošt z Pardubic, který v tom bránil, ale Jan Očko z Vlašimi)

- obě univerzitní korporace nadále jsou k sobě vázány společnými výsadami, některými soudními privilegii, pravomocí společného kancléře
- výuka se na fakultách rozbíhá pomalu, AS chybí kvalifikovaní učitelé
 - první profesory získává Arnošt z Pardubic, který studoval v Padově a v Bologni
 - jeho vikář Štěpán z Uhřetic přednášel na právnické fakultě
 - z Bologne je povolán doktor Bonsignore de Bonsignori
 - někteří z prvních profesorů vyšších fakult nespĺňovali ani podmínky formální kvalifikace – chybějící tituly jsou jim propůjčovány na základě Karlovy intervence prostřednictvím vydané papežské buly (*tzv. magistri, doctores bullati*)
- na počet studentů postupně má vliv zřizování univerzit v okolí
- mnozí studenti po absolvování škol ve Francii nebo Itálii na pražském vysokém učení nepůsobí – většinou se věnují bohosloví a po návratu působí na katedrální škole nebo na řádových generálních učeních
- dlouhodobě se výuce svobodných umění věnoval jen mistr Fridman z Prahy, který studoval v Paříži a stal se r. 1368 druhým děkan fakulty svobodných umění
- pražské učení uděluje svým studentům nejen akademické tituly, ale i všude uznávané povolení k výuce na jiných univerzitách (*licentia ubique docendi*)
- je velký nepoměr mezi Čechy a cizinci – při studiu svobodných umění (ze 124 na artistické fakultě pouze 19)
- ještě horší je to u graduovaných absolventů – ze souboru 69 bakalářů z let 1363-1367 téměř 9/10 patří k cizím národům
- v prvních dvaceti letech univerzity také z 29 jmenovitě známých mistrů vyučujících na univerzitě je necelá třetina českého původu
- k prvé výrazné secesi pražských scholarů a profesorů došlo ve spojitosti se založením heidelberské univerzity v r. 1386
- jedním u důvodu odchodu byl spor o uvolněná místa na kolejích, na něž si činili nárok profesori „domáciho univerzitního národa“, A TO V ROZPORU SE STATUTY, KTERÁ MEZI CIZÍMI A DOMÁCÍMI KANDIDÁTY NEČINILA ROZDÍLU
- bez většího pozdvižení odchody na univerzity v Kolíně nad Rýnem a v Erfurtu
- hodně studentů ze Slezska odchází na univerzitu do Krakova – např. z celkového počtu profesorů v katalogu z r. 1407, 40, jich 29 přišlo z Prahy
- r. 1409 pod dekretu odchází do Lipska na 700 studentů a mistrů – drtivý úder univerzitě + spolu s následným husitským hnutím
- Carolina po r. 1417 poklesla dočasně na „regionální školu pro svobodný umění), stala se „středočeským učitelským ústavem pro nekatolíky“

